

LEGENDINĖS RADVILIŠKIO KAUTYNĖS

Srž. mjr. dokt. Alvydas Tamošiūnas
*Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos
ir archeologijos institutas*

Anotacija. Straipsnio tekstas išplaukė iš daugiau nei dešimtmetį tyrinėtoms Nepriklausomybės kovų su bermontininkais medžiagos, kurią sudaro knygos, periodika, Lietuvos centrinio valstybinio archyvo fondų dokumentai, kautynių prie Radviliškio vietos analizė. Remiantis sukaupta informacija buvo skaitomi pranešimai. Vien 2018 metais pranešimai šia tema buvo skaitomi balandžio 19 d. Šiaulių universitete vykusioje jaunujų tyrėjų mokslinėje konferencijoje Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui paminėti ir lapkričio 9 d. Lietuvos karo akademijoje vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Atkurta Lietuvos kariuomenei – 100 metų“. Būtent šių pranešimų pagrindu gimusiame straipsnyje nagrinėjama kariavusių pusių patirtų nuostolių santykio problematika. Straipsnyje gilinamasi į vadų pateiktus duomenis apie nuostolių dydį, jie gretinami su priešo patirtais nuostoliais ir matoma, kad Lietuvos kariuomenės kai kurių vienetų vadai klydo – proporcija „1 su 3“, vertinant puolančiųjų ir besiginančiųjų nuostolius Radviliškio atveju klasikinės karinės taktikos požiūriu, tiesiog nepritaikoma. Vis dėlto pergalė prie Radviliškio buvo pasiekta, straipsnyje pateikiamos ir nagrinėjamos priežastys, padėjusios laimėti, nepaisant tam tikrų karo meno logikos prieštaravimų. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad straipsnyje neanalizuojamos kautynės, o tik vertinamos pavienės aplinkybės, kautynių statistika ir kontekstas.

Pagrindiniai žodžiai: Nepriklausomybės karai, bermontininkai, Radviliškis, Rusija, Vokietija, Lietuvos valstybingumas, kariavusių pusių patirti nuostoliai, nuostolių santykio analizė.

ĮVADAS

2018 m. Vasario 16-ąją buvo paminėtas moderniosios Lietuvos 100-metis. Lygiai prieš 100 metų, 1918 m. vasario 16 d., buvo įkurta nepriklausoma valstybė¹, kas leido kartu simboliškai atkurti ir senojoje Lietuvoje (1253–1795 m.) puoselėtas valstybingumo tradicijas ir užtikrinti jų tęstinumą. Lietuvos Respublikos Seimas 2018 m. paskelbė Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio metais².

Lietuvos kelias į valstybingumą su visomis valstybei gyvuoti būtinais institucijomis, jų kūrimas ir stiprinimas, siekiant protingai laviruoti tarp nedraugiškų valstybių spendžiamų žabangų, buvo labai sudėtingas ir ilgas, o Vasario 16-oji tapo pradžių pradžios simboliu, viena reikšmingiausių XX a. Lietuvos istorijos datų. Antrasis pasaulinis karas, okupacijos ir pokario rezistencija paliko itin gilų ir ryškų įspaudą nepriklausomos Lietuvos istorijos puslapiuose, todėl šešėlyje atsidūrė dauguma kitų svarbių 100-mečio datų, kertinių įvykių, padėjusių tvirtus pamatus valstybingumui. Tarp deramo dėmesio nesulaukusių įvykių pateko ir Nepriklausomybės karas (1918–1920), nuo kurio pradžios taip pat praėjo 100 metų³.

2019 m. lapkričio 21–22 d. sukanka 100 metų, kai jauna Lietuvos kariuomenė pasiekė įspūdingą pergalę prieš bermontininkus. Nors ši tema gana plačiai nagrinėta Lietuvos istoriografijoje, šiame straipsnyje naujai pažvelgiama į Radviliškio kautynių problematiką, bandant sugretinti įvairius istorijos duomenis, analizuoti meteorologines sąlygas, kuriomis vyko kautynės, atskleisti istoriografijoje esančių faktų tarpusavio prieštaravimus, pateikti kariavusių pusių patirtų nuostolių santykio analizę ir įžvalgas.

1918 m. Lietuvos siekis būti nepriklausoma nesutapo su didžiųjų kaimynių planais. Siekį būti modernia ir nepriklausoma valstybe teko beveik trejus metus ginti ginklu, kurį laiką praktiškai vienu metu net trijuose frontuose, 1918–1920 m. ginklus suremti su bolševikais, gen. Liucjano

¹ Barkauskas J. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. Kaunas, 1990, p. 14.

² LR Seimo 2012-04-26 nutarimas Nr. XI-1996, www.e-seimas.lrs.lt (2018-09-25).

³ Lietuvos karai. Sudarytojas Vitkus, G. Vilnius, 2014.



Radviliškio miesto dekoracijos, informuojančios pravažiuojančiuosius apie pergalės Radviliškio mūšyje 100-metį. *Autoriaus nuotrauka*

Želigovskio (lenk. Lucjan Żeligowski) vadovaujamais pulkais ir bermontininkais. 1919 m. liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėn. Lietuvos teritorijoje vienu metu buvo visi trys priešininkai – bolševikai, lenkai ir bermontininkai. Pastarieji – keisčiausias darinys, – nors plačiajai visuomenei žinomi kaip *de jure* vadovaujami Pavelo *Bermonto-Avalovo*⁴ (rus. Павел Рафалович Бермонт-Авалов, toliau – P. Bermontas), Vakarų savanorių armijos generolo, nuo kurio pavardės ir kilo šio darinio pavadinimas – bermontininkai, *de facto* buvo vadovaujami kaizerinės Vokietijos kariuomenės generolų⁵, užvaldytų revanšistinių nuotaikų po pralaimėto Pirmojo pasaulinio karo. Jie, nors ir praradę Kryžiuočių ordinui priklausiusias

⁴ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius, 2004, p. 194.

⁵ Skorupskis V. Karas už Lietuvos laisvę 1914–1934. Kaunas, 1934, p. 105.

žemes⁶, tebepuoselėjo viltis vėl kada nors kolonizuoti Baltijos valstybes⁷ ar bent jau išlaikyti įtaką regione, rašo 1919 m. birželio 7 d. *The New York Times*. Vokietija siekė šiame savo istoriniame įtakos regione (minimos Lietuva ir Latvija) išlaikyti provokišką centrą⁸. Kaip taikliai 1938 m. straipsnyje „Trimitė“ pažymėjo prof. Izidorius Tamošaitis, „bermontininkai“ buvo ne kas kita, kaip tik vokiečių aneksionistinių pastangų tęsėjai⁹.

Vokietijos pretenzijas į Baltijos kraštus galima grįsti Bresto taika, Sovietų Rusijos ir pagrindinių Pirmajame pasauliniame kare dalyvavusių šalių (Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos) bei jų sąjungininkių Turkijos ir Bulgarijos 1918 m. kovo 3 d. Brest Litovske (dab. Brestas) pasirašyta sutartimi. Pagal šią sutartį Rusija atsisakė dalies buvusios imperijos teritorijos – Lietuvos, Latvijos, Estijos ir dalies Baltarusijos. Lietuvos Tarybai vasario 16 d. paskelbus nepriklausomybę ir po kiek daugiau nei dviejų mėnesių pasirašius Bresto taikos sutartį, vokiečiai vis dar tebevaldė Lietuvą. Vis dėlto ši sutartis leido Lietuvai formaliai politiškai atsiriboti nuo imperialistines tradicijas perėmusios Sovietų Rusijos. Tai sumažino Rusijos, kaip politinės dominantės, vaidmenį. Vokietija, kita politinė dominantė, ieškodama mūsų krašte naujų įtakos formų, pasitelkė bermontininkus, kurie patys, jų veiksmai ir deklaruojami tikslai buvo vertinami kaip neaiški geopolitinė anomalija, nedaug ką bendra turinti su realiu pasauliu. Pagrindinė to priežastis buvo tai, kad jų kariuomenės nebuvo egzistuojančios valstybės pajėgos, todėl negalėjo legitimiai kažkam atstovauti¹⁰. Kita vertus, juos galima laikyti ir savarankišku politiniu judėjimu. Bermontininkų kariuomenę sudarė 1-asis korpusas, dislokuotas Latvijoje, ir 2-asis korpusas, dislokuotas Lietuvoje. Beje, bermontininkai dar buvo vadinami „kolčakais“ arba „kolčakininkais“.

Lietuvoje dislokuotam bermontininkų 2-ajam korpusui vadovavo buvęs žandaras pulkininkas Jevgenijus Virgoličius (rus. Евгений Павлович Вырголич). Jis jau pačioje avantiūros pradžioje nenorėjo

⁶ Ten pat, p. 102.

⁷ Ten pat, p. 103.

⁸ Strelcovas S. A. Lietuvos nepriklausomybės karas 19018–1920 *The New York times* puslapiuose. *Karo archyvas*, t. 32, Vilnius, 2017, p. 42.

⁹ Timošaitis I. Nepriklausomybės mintys. *Trimitas*, 1938, Nr. 6 (895), p. 127.

¹⁰ Strelcovas S. A. Lietuvos nepriklausomybės karas 19018–1920 *The New York times* puslapiuose. *Karo archyvas*, t. 32, p. 41–42.

būti pavaldus P. Bermontui ir sakėsi esąs paties admiralo Aleksandro Kolčako (rus. Александр Васильевич Колчак) paskirtas ir tiesiogiai tik jam pavaldus. Todėl šie atėjūnai Lietuvoje buvo vadinami ne tik bermontininkais, bet ir kolčakininkais¹¹. Vokiečių generolas Riudigeris Gustavas Adolfas fon der Goltzas (vok. Rüdiger Graf Gustav Adolf von der Goltz) iš esmės ir buvo pagrindinis visų bermontininkų vadas. Jis nuo 1919 m. rugsėjo 5 d. vadovavo kariuomenei net ir iš Lietuvos Joništkio apylinkėse buvusio Satkūnų dvaro, kol jį spalio viduryje pakeitė generolas Wilhelmas Eberhardtas¹² (vok. Friedrich Wilhelm Magnus Heinrich Walter von Eberhardt). Nors R. Goltzas Vokietijos vyriausybės buvo spaudžiamas grąžinti vokiečių savanorių kariuomenę į Vokietiją, spalio 12 d. visus nepaklususius šiam nurodymui vokiečių karinius vienetus jis perleido P. Bermontui, o pats kurį laiką dar liko jo užnugaryje ir nurodinėjo pastarajam, kaip vadovauti. Vokietijos kariuomenės kariams buvo leista išeiti į atsargą ir iškart stoti į P. Bermonto kariuomenę, tai laikant savotišku Rusijos pilietybės priėmimu¹³. Dar iki formaliai perduodamas vadovavimą, gen. R. Goltzas, suprasdamas, kad nebeturi kuo pateisinti evakuacijos ignoravimo, ryžosi panaudoti kraštutinę priemonę – užkariauti Baltijos šalis – ir įsakė pradėti puolimą. Tai suprato ir lietuviai.



R. Goltzas ir A. Bermontas

Bermontas, A. Mano kova su bolševizmu, Hamburgas, 1925

¹¹ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2. Vilnius, 1986, p. 536.

¹² Ten pat, p. 541.

¹³ Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus. Kaunas, 1934, p. 66.

Jie suvokė, kad derybomis nieko nebepasieks ir reikės reaguoti į jų veiksmus ginklu – teks kovoti¹⁴.

Pradedamas formuoti frontas su bermontininkais, plk. ltn. Kazimieras Ladiga paskiriamas vadu, o Baisogaloje įkuriamas štabas: *Baisogala tampa prieš bermontininkus veikiančios mūsų kariuomenės nervų centru*¹⁵. Bermontininkai, pradėję plėšikauti ir žudyti, tik paspartino ginkluotą lietuvių reakciją ir nuteikė prieš save vietos gyventojus, todėl netrukus prasidėjo aktyvi partizaninė kova. 1920 m. „Trimitė“ rašoma: *Kova su bermontininkais yra kova ne su kultūringu priešu, ne su priešinga valstybe: tai yra kova su kraugeringomis vagių, plėšikų gaujomis*¹⁶.

Spalio 9 d. P. Bermonto vadovaujamas 1-asis korpusas pradėjo pulkti Rygą, o P. Virgoličiaus 2-asis korpusas – Šiaulių–Radviliškio ruože. Tuomet abu korpusai sudarė apie 52 000 karių kariuomenę, turėjo 100 patrankų, 600 kulkosvaidžių, 50 minosvaidžių, 27 lėktuvus ir 3 šarvuotuosius traukinius¹⁷. 2-ąjį korpusą sudarė 19 103 bermontininkai, iš jų 3830 buvo rusai¹⁸. Nors oficialiai Vokietija buvo uždariusi sieną su Baltijos šalimis ir uždraudusi ginklų ir amunicijos judėjimą, faktai kalba ką kita. Pvz., spalio 13–14, 17 ir 19–20 d. iš Vokietijos per Šiaulius Latvijos link riedėjo traukiniai, vagonuose gabenantys uniformas, lėktuvus, šovinius ir sviedinius. Maža to, buvo vežami ir kariai. Vien tik spalio 31 d. per Prūsiją į Lietuvą atvyko Gerharo Rosbacho (vok. Gerhard Roßbach) savanorių korpusas – 1500 karių¹⁹. Nors padėtis dėl politinės padėties buvo komplikauta, bermontininkų kariuomenė ir toliau didėjo, o jos karinė galia gana sparčiai augo. P. Virgoličiaus 2-asis korpusas prie Radviliškio buvo sutelkęs Šiaulių brigadą, Karlo Diebitšo (vok. Karl Heinrich von Diebitsch) savanorių korpusą, kuris lapkričio 15 d. vis dėlto pasitraukė į Vokietiją, Vokiečių legioną ir aviacijos dalinį. Čia taip pat buvo sukauptos didelės šaudmenų, sviedinių, bombų, ginklų, aprangos, ryšių ir įvairių lo-

¹⁴ Ališauskas K. Lietuvos kariuomenė (Istorinė apžvalga), Karas su bermontininkais. *Karys*, 1957, lapkritis, p. 284.

¹⁵ Trimitas, 1928, Nr. 43 (412), p. 1394.

¹⁶ Trimitas, 1920, Nr. 11, p. 26.

¹⁷ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 205.

¹⁸ Ten pat, p. 200.

¹⁹ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 549.

gistikos priemonių atsargos²⁰. Lietuvos, neturinčios savo karo pramonės ir pakankamai lėšų, prastai ginkluota ir aprūpinta kariuomenė kariavo su kur kas galingesniais priešais ir apgynė šalies nepriklausomybę.

I

Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad straipsnyje neanalizuojamos pačios kautynės, o vertinamos jų aplinkybės, statistika ir kontekstas. Kovų su bermontininkais – Nepriklausomybės karų etapą – išsamiai nagrinėjo istorikai Kazys Ališauskas²¹, Vytautas Lesčius²² ir Vytautas Steponaitis²³, 1-ojo pėstininkų pulko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino²⁴ ir 2-ojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo²⁵ pėstininkų pulkų istorijos kontekste kautynes – Gintautas Surgailis. Daugelis kitų istorikų, autorių kolektyvų, kovų liudininkų, dalyvių ir amžininkų apie kautynes rašo memuarų, atsiminimų stiliumi (Vladas Skorupskis²⁶, Adolfas Birontas²⁷, Jonas Petruitis²⁸, Jonas Variakojis²⁹, Antanas Šukys³⁰, Vytautas Landsbergis-Žemkalnis³¹). Bet kaip pagrindinį šio fronto įvykį – jo lūžį – visi amžininkai ir istorikai sutartinai pristato kautynes, vykusias Radviliškyje 1919 m. lapkričio 21–22 d.

Lietuvos kariuomenės pergalė prieš bermontininkus, pasiekta kautynėse prie Radviliškio, paliko ilgalaikį įspūdį amžininkams ir sulaukė didelio rezonanso. Rezerve buvusio 1-ojo pėstininkų pulko vadas V. Sko-

²⁰ Ten pat, p. 550.

²¹ Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1. Čikaga, 1972.

²² Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius, 2004.

²³ Steponaitis V. Bermontininkai Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, Nr. 1 ir Nr. 2, Kaunas, 1921.

²⁴ Surgailis G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011.

²⁵ Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas. Vilnius, 2014.

²⁶ Skorupskis V. Karas už Lietuvos laisvę 1914–1934. Kaunas, 1934.

²⁷ Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus. Kaunas, 1934.

²⁸ Petruitis J. Mūsų žygiai. Kaunas, 1935.

²⁹ Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Niujorkas, 1965.

³⁰ Šukys A. Du mediniai ir trys geležiniai kryžiai. Vilnius, 2017.

³¹ Landsbergis-Žemkalnis V. Iš atminties ekrano. Vilnius, 2009.

rupskis savo atsiminimuose rašo, kad *tas mūšis ties Radviliškiu su bermontininkais mūsų Tautai yra labai svarbus, nes tas jaunos mūsų kariuomenės laimėjimas prisidėjo prie Lietuvos išgelbėjimo*³². Savo dienoraštyje teisėtyrininkas, profesorius ir universiteto rektorius Mykolas Romeris 1920 m. sausio 4 d. rašė: *Svarbiausi veikėjai buvo laisvieji šauliai (aut. past. – kariai savanoriai) ir tiesioginė žmonių gaivališka reakcija. Bet rezultatas lietuviams buvo nuostabus; apsvaigo jie nuo sėkmės, ji įkvėpė jiems tikėjimą savimi, suteikė vilčių. Todėl šios nuotaikos drąsino juos dabar atsigręžti į lenkus ir bandyti juos išvyti iš Vilniaus tuo pačiu tiesioginio ginkluoto veiksmo metodu. Tokie balsai vis aštriau ir atkakliau skamba Kaune; pastaruoju metu jie tampa kauniškių aspiracijų pagrindiniu tonu, leitmotyvu.*³³

Pergalė pareikalavo daug aukų. Gaila, bet nė vienas istorikas nekėlė diskusijos ir neanalizavo bendro Lietuvos kariuomenės nuostolio ir ne-lygino jo santykio su priešo netektimis – kiek žuvo ir buvo sužeista karių šiame fronte ir konkrečiai Radviliškio mūšyje. Istorikas G. Surgailis teigia, kad 1919 m. kovose su rusais bolševikais ir bermontininkais žuvo 530 Lietuvos karių³⁴. Atskirai pagal frontus Lietuvos kariuomenės nuostoliai neišskirti. Eugenijaus Ivaškevičiaus sudarytame atlase „Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai“³⁵ galima suskaičiuoti ir priskirti šių frontų aukoms 37 karių kapus, kai nurodyta, kad čia palaidoti nežinomi kariai, žuvę 1919 m., arba konkretaus kario vardas ir pavardė, bet neparašyta tiksli jo žūties data, tiesiog – 1919 m. Taip pat yra užrašų, kuriuose nurodyti žuvusių karių vardai, pavardės ir žūties datos, liudijančios, kad tai įvyko konflikto su bermontininkais laikotarpiu, pradedant nuo fronto suformavimo, t. y. 1919 m. spalio mėn.³⁶, ir baigiant jų pasitraukimu iš Lietuvos 1919 m. gruodžio 15 d.³⁷ Tokių karių kapų

³² Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome. Kaunas, 1933, p. 14.

³³ Miknys R. Mykolas Römeris. Dienoraštis 1919 m. birželio 21-oji – 1920 m. kovo 15-oji. Vilnius, 2009, p. 241.

³⁴ Surgailis G. 1919–1920 m. Lietuvos nepriklausomybės karas. *Lietuvos karai*, p. 197.

³⁵ Ivaškevičius E. Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai, atlasas, 1919–1940. Vilnius, 2003.

³⁶ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 210.

³⁷ Jankauskas V. Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose. Vilnius, 2004.

suskaičiuota 117³⁸, neatsižvelgiant į palaidojimo vietą, nes jie, nors paprastai laidojami šalia pulko vadovybės dislokacijos vietos, pvz., 1-ojo pėstininkų pulko – Baisogalos³⁹, o 2-ojo pėstininkų pulko – Šeduvos kapinėse⁴⁰, kartais arčiau gimtųjų kraštų, palaidoti toli nuo karo veiksmų ir žūties vietų (dažniausia – karininkai). 2-ojo pėstininkų pulko leitenantas Serafimas Oželis⁴¹, žuvęs Radviliškyje, palaidotas Panevėžio miesto kapinėse⁴², to paties pulko leitenantas Petras Urbakonis⁴³, žuvęs prie Radviliškio kapinių, – Rokiškio rajono Panemunio miestelio kapinėse⁴⁴. Be to, pažymėtina, kad yra nemažai karių kapų, pažymėtų kariškais kryžiais, visiškai be jokios informacijos. Kartu reikėtų skaičiuoti šaulius ir partizanus, kurių šiame fronte žuvo 13. Jų vardinis sąrašas pateiktas 1931 m. 27-ame „Trimito“ numeryje⁴⁵. Sąrašo nurodytas kario vardas, pavardė, tiksliai mirties data ir preliminarios jos aplinkybės – sušaudytas, nukankintas ar nukautas bermontininkų. Gaila, bet nenurodyta vieta. Kiek patyrė nuostolių bermontininkai, tikslių duomenų istorikai taip pat nepateikia. G. Surgailis teigia, kad bermontininkai kovose su lietuviais neteko apie 300 karių⁴⁶. V. Skorupskis savo atsiminimuose teigia, kad mūšyje prie Radviliškio *bermontininkų nuostoliai yra didžiausi ir jų yra nukautų 400 ir daugybė sužeistų*⁴⁷, o istorikas V. Lesčius rašo, kad prie Radviliškio žuvo 211 bermontininkų⁴⁸.

³⁸ Ivaškevičius E. Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai, atlasas, 1919–1940. Vilnius, 2003.

³⁹ Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 408.

⁴⁰ Ten pat, p. 408.

⁴¹ Ten pat, p. 402.

⁴² Ivaškevičius E. Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai, atlasas, 1919–1940. Vilnius, p. 103.

⁴³ Pyragius J. Kovosiu, kol gyvas. Kaunas, 1993, p. 25.

⁴⁴ Ivaškevičius E. Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapai, atlasas, 1919–1940, p. 128.

⁴⁵ Trimitas, 1931, Nr. 27, p. 529.

⁴⁶ Surgailis G. 1919–1920 m. Lietuvos nepriklausomybės karas. *Lietuvos karai*, p. 199.

⁴⁷ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 40.

⁴⁸ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 226.

II

Siekiant tinkamai verifikuoti jau žinomus apie Radviliškio kautynes istoriografinius teiginius, iš pradžių reikėtų apžvelgti šaltinių grupes, kurias galima suskirstyti į tarpukario, išeivijos ir po 1990 m. išleistus leidinius. Tarpukario šaltinių grupę sudaro Lietuvos kariuomenės leisti leidiniai, tokie kaip „Karo archyvas“, „Mūsų žinynas“, į kuriuos daugiausia rašė profesionalūs kariai – karo istorikai, pvz., V. Steponaitis. Taip pat reikia paminėti periodiką, kurią sudarė ne tik šalies ir regiono spauda – laikraščiai, žurnalai, bet ir Lietuvos kariuomenės leidiniai – žurnalai „Karys“, „Kardas“, Šaulių sąjungos leistas „Trimitas“. Periodikoje dominavo karių straipsniai, pagrįsti atsiminimais.

Kita šaltinių grupė – išeivijoje leisti leidiniai, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kuriam einant į pabaigą dalis Lietuvos inteligentijos, taip pat ir karių, iki sovietų okupacijos pasitraukė iš Lietuvos. Skirtingai nuo tarpukario laikotarpio šaltinių, emigracijoje parengti leidiniai negalėjo remtis okupuotoje Lietuvoje likusiais archyvais. Buvo naudojamos kovose dalyvavusių amžininkų atsiminimais ar išgabendų negausių kariuomenės dokumentų fragmentais.

Trečiajai grupei priskiriami leidiniai, išleisti po 1990 m. Karo istorikai, rengdami straipsnius ar knygas apie kautynes, jau galėjo remtis gausia ir vis dar mažai nagrinėta, bet Lietuvoje, Centriniam valstybės archyve, saugoma medžiaga. Išskirtume V. Lesčiaus monografiją „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“, kurioje pateikta nuodugni Radviliškio mūšio analizė. Šią knygą pasirinkome istoriografijos verifikacijai atlikti. Po 1990 m. buvo išleista daug naujų ir perleista nemažai tarpukariu ir išeivijoje spausdintų knygų, periodikos, kur dėmesio skirta ir šioms kautynėms.

Pasitelkę K. Ališausko, V. Lesčiaus ir V. Steponaičio Radviliškio kautynių analizę, peržiūrėkime įvykių eigą ir dinamiką. Istoriografijos medžiaga, norint atlikti kuo išsamesnį problematikos tyrimą, buvo tarpusavyje derinama ir koreliuojama. Šie trys leidiniai, naudojami kartu, yra naudingi tyrimui jau vien dėl to, kad padeda susidaryti platesnį konteksto vaizdą.

Pirma aptarkime, kodėl pastarieji leidiniai buvo parašyti. 1921 m. išleisto „Mūsų žinyno“ įžangoje pabrėžiama, kad valstybės nepriklausomybės garantas yra stipri kariuomenė, kuri turi būti ne tik gerai ginkluota,

bet ir remtis savo vertybėmis: *Armija negali sėkmingai kautis su priešais, jei stoka tautinio susipratimo, kultūros, mokslo*⁴⁹. Svarbiausia – kad pastarasis leidinys taikomas ne tik kariuomenei, bet ir šalies piliečiams, kurie minimi kaip tikslinė auditorija⁵⁰. Teigiama, kad įgytos žinios padės dar geriau pažinti ir ginti Tėvynę nuo kitų pasikėsinimų į nepriklausomybę. O išėivijoje 1972 m. išleistoje knygoje „Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920“ K. Ališauskas pabrėžia, kad vis dėlto tarpukariu Nepriklausomybės kovų istorija taip ir nebuvo parašyta⁵¹. Nors kartu pripažįsta, kad pavienių, fragmentiškų publikacijų istorijos žurnaluose buvo. Kaip savo darbo akstiną K. Ališauskas įvardijo išėivijos visuomenės domėjimąsi ir tuo metu dar gyvų Nepriklausomybės kovų dalyvių raginimus parašyti ir išleisti atskirą išsamų veikalą apie šias kovas⁵². Reikia paminėti ir tai, kad autorius iškart pripažįsta dėl šaltinių trūkumo knygoje būsiančius netikslumus. V. Lesčius monografijoje „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“, išleistoje 2004 m., stebisi, kad šalies istorikai, kariai ir visuomenės atstovai išsamios Nepriklausomybės kovų analizės rengti neskubėjo, nors galėjo prieiti prie gausių šaltinių⁵³. V. Lesčius išskiria V. Steponaitį, pirmą rimtesnių istorinių Nepriklausomybės kovų tyrimų autorių, nors, kita vertus, priekaištuoja jam dėl nenurodytų šaltinių, kuriais šiame darbe remtasi. V. Lesčius įžanginiame žodyje gerai įvertina ir K. Ališausko darbą, nors pripažįsta, kad šaltinių stoka neleido argumentuočiau atskleisti tam tikrų kovų epizodų ir atlikti gilesnės analizės⁵⁴. V. Lesčius šią temą vertino kaip tam tikrą nišą ir siekė pateikti skaitytojui kuo išsamesnį visos Lietuvos kariuomenės dalyvavimo Nepriklausomybės kovose vaizdą.

Leidinių autoriai kautynėse prie Radviliškio kariavusių pusių nuostolius pateikia gana skirtingai, dėl to ši tema tampa gana aktuali. V. Steponaitis, aprašydamas kautynes, tiksliai nuostolių beveik neįvardija. Jis keliose straipsnio vietose abstrakčiai pamini, kad patyręs daug nuostolių puolantis būrys (batalionas) buvo atmuštas. Netgi akcentuojama, kad

⁴⁹ Pradžios žodis. *Mūsų žinynas*, Nr. 1. Kaunas, 1921, p. 3.

⁵⁰ Ten pat, p. 4.

⁵¹ Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, p. XIX.

⁵² Ten pat.

⁵³ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*, p. 8.

⁵⁴ Ten pat, p. 13.

patirta moralinių nuostolių, ką galima suprasti kaip karių motyvacijos praradimą⁵⁵. Tiesa, autorius įvardija kelis konkrečius asmenis, kurie buvo sunkiai sužeisti ir vėliau mirė (S. Oželis, Karolis Hofmanas). Kautynių aprašymo pabaigoje V. Steponaitis teigia, kad Lietuvos kariuomenė neteko 10 karių (nukauti), 9 buvo sužeisti, o užimtame Radviliškyje lietuviai rado apie 120 nukautų bermontininkų⁵⁶. Šioje vietoje netgi pabrėžiama, kad lietuvių ir vokiečių nuostolių proporcija nepalyginama.

K. Ališauskas savo knygoje jau tiksliau įvardija kautynėse patirtus lietuvių nuostolius, juos išskaidydamas į pulkų batalionų nuostolius. Jis rašo, kad 2-ojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas puolimo metu patyrė nemažai nuostolių: neteko dviejų vadovavusių karininkų (S. Oželio ir P. Urbakonio) ir 14 kareivių⁵⁷. Autorius taip pat pamini ir 33 sužeistuosius, tarp kurių buvo ir visa bataliono vadovybė. Iš rezervo į kautynes pasiųstas 1-asis pėstininkų pulkas taip pat patyrė nuostolių: 11 žuvusiųjų ir 30 sužeistųjų⁵⁸. Bermontininkų patirti nuostoliai kautynėse neįvardijami arba nusakomi labai abstrakčiai – kad priešininkas tiesiog patyrė ženklus nuostolius.

V. Lesčius savo monografijoje, remdamasis pirminiais šaltiniais, įvardija daug konkretesnius kariavusių pusių nuostolius, kuriuos suskirstė pagal pulkus. Jis nurodė, kad 1-asis pėstininkų pulkas kautynėse neteko 11 karių, 30 kareivių buvo sužeisti⁵⁹, 2-asis pėstininkų pulkas prarado 16 karių, 30 buvo sužeisti⁶⁰. V. Lesčius gana tiksliai nurodo ir bermontininkų nuostolius. Jie, kovodami su 1-uju pėstininkų pulku, prarado 11 karių, 30 buvo sužeisti, 24 pateko į nelaisvę, o kovodami su 2-uju pėstininkų pulku, neteko 200 karių, 400 buvo sužeisti, 117 paimti į nelaisvę⁶¹.

Apibendrinant pateiktus skirtingų laikotarpių šaltinių duomenis galima teigti, kad jie nesutampa, o kai kuriuose jų apskritai nėra. Tiksliausias duomenis pateikia V. Lesčius, remdamasis fronto vado K. Ladigos

⁵⁵ Steponavičius V. Bermontininkai Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, Nr. 2, Kaunas, 1921, p. 55.

⁵⁶ Ten pat, p. 59.

⁵⁷ Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920, t. 1. 1972, p. 402.

⁵⁸ Ten pat, p. 406.

⁵⁹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 226.

⁶⁰ Ten pat, p. 225.

⁶¹ Ten pat, 226.

pranešimu⁶² Lietuvos kariuomenės vadovybei. Vertėtų laikyti V. Lesčiaus monografiją vienu patikimiausių, objektyviausių ir tiksliausių darbų apie kautynes, nors ir antriniu šaltiniu, nes vis dėlto pateikta statistika daugiau kelia klausimų nei duoda atsakymų. Stebėtinai panašus 1-ojo ir 2-ojo pėstininkų pulkų ir bermontininkų, kovojusių su 1-uoju pėstininkų pulku, nukautųjų ir sužeistųjų skaičius: atitinkamai 11 ir 30, 16 ir 30, 11 ir 30. O 1-ojo pėstininkų pulko patirti nuostoliai sutampa su juo kariavusio priešo nuostoliais – po 11 žuvusiųjų ir 30 sužeistųjų. Ypač pateiktoje statistikoje išsiskiria bermontininkų nuostoliai, patirti susirėmiuose su 2-ojo pėstininkų pulko kariais: nukauta – 200, sužeista – 400, paimta į nelaisvę – 117⁶³. Susumavus išeina, kad Radviliškio kautynėse puolanti Lietuvos kariuomenė prarado 27 karius (nukauti) ir 60 karių buvo sužeisti, o besiginantys bermontininkai neteko 211 karių (žuvo) ir 430 buvo sužeisti, 141 priešo karys buvo paimtas nelaisvę. Tiesa, Radviliškio savivaldybė, minėdama Radviliškio kautynių 80-metį, sudarė komisiją šiai datai paminėti ir, be įvairios pagalbinių informacijos, nurodė, kad ketveriose rajono kapinėse yra palaidoti 29 Lietuvos kariuomenės kariai, taip pat pateikė jų vardinių sąrašą⁶⁴.

Kautynėse labai nukentėjo bermontininkų Geležinė divizija, Vokiečių legionas, C. Brandžio ir G. Rosbacho rinktinės: žuvo ne tik daug karių, bet ir jų vadai, pavyzdžiui, Vokiečių legiono vadas S. Siewertis⁶⁵. Vadų netekę daliniai iš Lietuvos traukėsi netvarkingai ir padrikai. Nežinia, kiek spėjo bermontininkų po nesėkmingo bandymo gintis, atsitraukti ir pabėgti Šiaulių link, bet, susumavę visus vien tik priešo nuostolius, suskaičiuojame, kad Radviliškio gynyboje dalyvavo mažiausiai 782 bermontininkai.

Pažymėtina, jog V. Skorupskis savo atsiminimuose tvirtina, kad Radviliškį gynė keletas tūkstančių bermontininkų⁶⁶. *Interpretuojant pastarąją statistiką, kad ir pačius mažiausius skaičius, galima teigti, kad niekas*

⁶² 1919 11 25 Plk. lt. K. Ladigos pranešimas vyr. kariuomenės vadui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 39, l. 283.

⁶³ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 226.

⁶⁴ Radviliškio rajono mero potvarkis „Dėl pergalės mūšiuose su bermontininkais 80-mečiui paminėti komisijos sudarymo“, Radviliškis, 1997-11-24, Nr. 216.

⁶⁵ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 558.

⁶⁶ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome. Kaunas, 1933, p. 20.

iš nagrinėjamų darbų autorių nesigilino į skaičių santykius, nes klasikinė 1/3 puolančiųjų ir besiginančiųjų patirtų nuostolių proporcija Radviliškio kautynėms tiesiog nepritaikoma. Autoriai taip pat netyrė, ar šie skaičiai tikri, ar tiesiog išgalvoti pulkų vadų. Ypatingas įtarimų šešėlis krenta ant 2-ojo pėstininkų pulko vado, nes būtent jo paskirtas 1-asis batalionas, turėjęs užimti Radviliškį, buvo silpniausias, prasčiausiai parengtas, bet, pagal pateiktą fronto vadui ataskaitos statistiką, padarė daugiausia nuostolių bermontininkams⁶⁷. 2-ojo pėstininkų pulko vado nurodytų skaičių „nepatvirtina“ ir bermontininkų kapų skaičius: jų paprasčiausiai nėra arba iki šiol jie neidentifikuoti. Beje, V. Lesčiaus ir V. Glovackio pateikti 2-ojo pėstininkų pulko nuostolių duomenys nesutampa, nors V. Lesčius remiasi K. Ladigos, o pastarasis – V. Glovackio ataskaita. V. Lesčius teigia, kad 2-asis pėstininkų pulkas neteko 16 karių (žuvo), dar 30 buvo sužeista, o V. Glovackis vardija savo pulko nuostolius – 13 žuvusiųjų ir 52 sužeisti⁶⁸. Apie tai 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis rašo 2,5 A4 apimties puslapių 2-ojo pėstininkų pulko reliacijoje (mūšio ataskaitoje) „Mūšio nuo 20 iki lapkričio 24 1919 m.“, parengtoje 1919 m. lapkričio 25 d., praėjus 2 paroms po kautynių, 2-ojo pėstininkų pulko štabui dar būnant Šeduvoje⁶⁹. Verta paminėti, kad yra dvi skirtingos V. Glovackio parengtos ataskaitos: viena – rašyta ranka, kita – spausdinimo mašinėle. Nuostoliai rašytoje ranka ataskaitoje taip pat skiriasi, ir tai laikytina projektu, matyt, dar tebebuvo renkami ir tikslinami duomenys⁷⁰. Nors abi minėtos ataskaitos neabejotinai yra rimtas pirminis informacijos šaltinis, jose pateiktos žinios vargu ar yra patikimos. Dėl akivaizdžiai klaidingų sprendimų V. Glovackis turėjo priežastį juos slėpti, maskuoti, todėl jo ataskaitas reikėtų laikyti nepatikimomis.

⁶⁷ 1919 11 25, Pulkininkas Glovackis, 2-ojo pėstininkų pulko reliacija, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 101, l. 7 ir 8.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat.

III

Be abejo, oro sąlygos taip pat turi milžinišką įtaką bet kokiai karinei operacijai, jos sėkmei, efektyviai ugnies paramai, karių motyvacijai, vietų manevringumui ir t. t. Bet reikia pripažinti ir tai, kad net ir labai prastos oro sąlygos yra vienodos visoms kariaujančioms pusėms. 1815 m. prieš visiems gerai žinomą Vaterlo (pranc. Waterloo) mūšį prancūzų artileristai skundėsi Prancūzijos imperatoriui ir kariuomenės vadui Napoleonui Bonapartui (pranc. Bonaparte Napoléon) dėl ribotų pabūklų judėjimo galimybių, nes keliai buvo labai pažliugę. Napoleonas jiems atkirto, kad sąlygos – visiems vienodos, taip pat ir priešui: *Manote, jų artileristams yra lengviau?*

Verta atskirai pakalbėti ir apie oro sąlygas Radviliškio kautynių metu. Pagrindiniai įvykiai vyko 1919 m. lapkričio 21, 22 ir 23 d., t. y. penktadienį, šeštadienį ir sekmadienį⁷¹, 48 metų savaitę. Lapkričio mėnesį *saulė teka 7.58 val., leidžiasi 16.10 val., dienos ilgumas 8.12 val.*⁷² Daug kur istoriografijoje, mūšio aprašymuose, teigiama, kad oras ramus buvo vos 1 val. nuo puolimo pradžios ir kad jau apie 4 val. ryto pakilo žvarbus priešpriešinis vėjas ir pradėjo smarkiai snigti. Vėjas, pučiantis iš vakarų, sniegą nešė į veidą. *Sunkiai slinko mūsų voros pirmyn, nes naktis buvo šalta, pūtė smarkus vėjas ir snigo*⁷³. *Oras buvo nekoks, į akis pūtė vėjas, pradėjo snigti*⁷⁴. *Oras buvo ramus, bet tarp 4–5 val. pakilo debesys ir pradėjo smarkiai snigti, pūtė stiprus vėjas, nešantis sniegą tiesiai puolantiesiems į akis*⁷⁵.

Po pirmų artilerijos salvių mieste ir dvare kilo gaisras, užsidegė dvaro daržinė. Mūšio pradžioje matomumas dėl didelio gaisro buvo palyginti geras, bet, pradėjus stipriau snigti, labai suprastėjo, tai apribojo artilerijos (greičiausiai kulkosvaidžių) paramą ugnimi. Susisiekus su Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos klima-

⁷¹ 1919 metų kalendorius, <https://www.timeanddate.com/calendar/?year=1919&country=90> (Žr. 2018-10-15)

⁷² Orų prognozė, <http://www.oruprognoze.lt/saules-tekejimas/> (Žr. 2018-10-15)

⁷³ Januševičienė A. Savanorių žygdarbis. Radviliškis, 2006, p. 14.

⁷⁴ Jankauskas V. Kario kelias, generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose. Vilnius, 2004, p. 174.

⁷⁵ Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas. Vilnius, 2014, p. 99.

tologijos skyriumi dėl 1919 m. lapkričio 21, 22 ir 23 d. buvusių oro sąlygų, 2017-11-20 buvo gautas atsakymas Nr. (10.8)-B8-2599 „Pažyma apie hidrometeorologines sąlygas“, parengtas Zinos Kitrienės ir pasirašytas šios tarnybos vedėjo dr. Donato Valiuko. Iš jo paaiškėjo, kad 1915–1922 m. buvo nutrūkę stebėjimai daugumoje meteorologijos stočių: 1919 m. orų duomenis fiksavo tik Vilniaus meteorologijos stotis. Radviliškyje stebėjimai nutrūko 1907 m., Panevėžyje – 1913 m., daugumoje meteorologijos stočių jie atnaujinti ar buvo įkurtos naujos stotys 1922–1924 m. Šiauliuose meteorologijos stotis įkurta 1924 m. spalio mėn. Beje, buvo patarta kreiptis į Latvijos meteorologus. Susisiekius paaiškėjo, kad kaimyninėje šalyje situacija buvo praktiškai identiška. Todėl, kad galėtume profesionaliai pailiustruoti ir pateikti tikslią informaciją apie Lietuvoje kautynių metu buvusius orus, remsimės Vilniaus meteorologijos stoties duomenimis. Mus dominančio 1919 m. laikotarpio kelios savaitės buvo šaltos: jau spalio 30 d. paros vidutinė oro temperatūra nukrito žemiau 0 °C ir neigiama išsilaikė iki lapkričio 23 d. Žemiausia oro temperatūra buvo nukritusi iki -22,5 °C (lapkričio 19 d.), aukščiausia pakilus iki +4,3 °C (lapkričio 25 d.). Vidutinė mėnesio oro temperatūra buvo -5,2 °C, bendras kritulių kiekis – 36,7 mm. 1919 m. matavimai buvo atliekami 3 kartus per parą: 7 val. ryte, 13 val. dieną ir 21 val. vakare. Remiantis Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos Klimatologijos skyriaus pateiktais duomenimis (žr. lentelę) galima teigti, kad kautynių metu per Lietuvos teritoriją iš vakarų į rytus judėjo ciklonas, lapkričio 21 d. virš Radviliškio perėjo šiltas frontas, todėl tą dieną oro temperatūra buvo maždaug -6 / -1 °C, pasnigo. Praslinkus šiltajam frontui, kitą dieną (lapkričio 22 d.) oro temperatūra pakilo iki maždaug 0–3 laipsnių šilumos, sniego iškrito daug mažiau, palyginti su 21 d., vyravo rūkas, dėl kurio matomumas sumažėjo iki 2–3 km, vėjas buvo nestiprus. Lapkričio 23 d. oro temperatūra toliau kilo iki 3–4 laipsnių šilumos, kritulių nebeliko, rūkas perėjo į rūkaną ir matomumas padidėjo iki 4–5 km. Kadangi prieš tai buvo iškritę sniego, iki 23 d. jis galėjo visas nutirpti, o vietomis išsilaikyti šlapias. Tai tarsi patvirtina įvykių liudininkas ir kovų dalyvis Jonas Pyragius savo atsiminimuose: *...Naktis tyli, be mėnesienos. Truputi šąla ir krenta smulktės snaigės*⁷⁶ *...Šalčio, atrodo, nėra. Tik-tik ne atodrėkis.*

⁷⁶ Pyragius J. Kovosiu, kol gyvas, p. 24.

*Bet valandą pagulėjęs imi stingti.*⁷⁷

Apibendrinant šią pastraipą galima teigti, kad labai tiksliai nustatyti, kokios oro sąlygos buvo kautynių metu, neįmanoma, nes dauguma meteorologijos stočių, buvusių prie kautynių vietos (Radviliškio, Panevėžio), nutraukė stebėjimus, arba tiesiog jų ten apskritai net nebuvo (Šiaulių). Sprendžiant iš Vilniaus meteorologijos stoties užfiksuotų duomenų, orai lapkričio 21, 22 ir 23 d. buvo atšiaurūs. Galima daryti prielaidą, kad, esant šlapiam sniegui, šlapdribai ir vertinant turėtą aprangą, abiejų kariavusių pusių kariai, ilgą laiką pabuvę lauke, galėjo būti peršlapę ir sušalę. Tai galėjo turėti neigiamą įtaką karių motyvacijai ir nuotaikai. Artilerijos taikinių žvalgyba ir parama ugnimi taip pat buvo sudėtingesnė ne tik dėl tirsčio snygio ir rūko, bet ir dėl tamsos, nes operacija prasidėjo 3 val. nakties, o saulė patekėjo tik 8 val. Galima daryti prielaidą, kad bent jau mūsų pradžioje artilerija ir kita parama ugnimi buvo teikiama padrikai, netiksliai dėl riboto matomumo (tamsos, rūko, miglos, lietaus, šlapdribos, snygio) ir vengiant draugiškų pajėgų ugnies. Daliai Lietuvos kariuomenės padalinių pavyko patekti į miestą, todėl artilerijos parama buvo paprasčiausiai neįmanoma. Nors Lietuvos karo aviacija gavo įsakymą dalyvauti šio fronto veiksmuose, realaus jos panaudojimo faktų neaptikta. Yra likę tik nurodymai dėl karo aviacijos veiksmų, pvz., kad *aeroplanai turi atlikti žvalgybą prieš judėjimo daugiausia iš šonų (flangų) Szadovos ir Beisagolos fronte*⁷⁸. Dėl didelio debesuotumo lapkričio 21, 22 ir 23 d. abi kariaujančios pusės nenaudojo savo karo aviacijos – karo lakūnai negalėjo orientuotis debesuotoje erdvėje, matyti taikinių tiek ant žemės, tiek danguje, saugiai nusileisti, nes, neaiškiai matant ar apskritai nematant kilimo (tūpimo) lauko, tai atlikti būtų buvę itin rizikinga. Tai puikiai įrodo ir iliustruoja 1919 m. spalio 9 d. karo komendanto telefonogramoje Nr. 52 apie Radviliškyje ryte sudužusį vieną bermontininkų lėktuvą pateikta informacija⁷⁹.

⁷⁷ Ten pat, p. 26.

⁷⁸ Parėdymas apgynimui Šadova–Baisogala linijos. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1, l. 271.

⁷⁹ 1919 10 09 telefonograma Generalinio štabo viršininkui Nr. 52, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 39, l. 42.

IV

Žvalgybos duomenys prieš kautynes buvo renkami nenuosekliai, be to, ji nebuvo kokybiška, nors pavienių karių iniciatyva ir daug atlikta reidų į priešo kontroliuojamą teritoriją. Apie prastą žvalgybą ir cirkuliuojančią netikslią informaciją, nepatikimus duomenis užsimenama fronto vado K. Ladigos žinutėje 2-ojo pėstininkų pulko vadui Vincui Grigaliūnui-Glovackiui: *Tą patikrinau per pulkininką Adamkevičių ir gavau priešingai jūsų pranešimui*⁸⁰. 2-ojo pėstininkų pulko vadas, pradėdamas Radviliškio puolimą, neįvertino jame buvusių bermontininkų pajėgų dydžio ir gynybinio potencialo. Atrodo, apie bermontininkus buvo žinoma viskas – kada ir kiek karių išvyko ar atvyko ir kt. Šiuos duomenis teikė partizanai, vietos gyventojai, vadų giminės ir draugai. Informacija Latvijos ir Lietuvos pasienio regione dalijosi ir latviai⁸¹. Dauguma Lietuvos kariuomenės karių nekantravo kuo greičiau stoti į atvirą kovą su bermontininkais. Deja, buvo ir tokių, kurie tylėjo arba net kalbėjo, kad visi žus, o kartu ir jauna valstybė neteks nepriklausomybės⁸². Jau iš pradžių buvo karių, kurie šokinėjo iš traukinių, vykstančių į bermontininkų frontą, vagonų, t. y. dezertyravo, ir karininkų, kurie skleidė savotišką paniką tarp karių, vienas iš jų buvo įvardintas – karininkas Gerardas Koscelkaukas (Koscalkauskas)⁸³. Bėgdavo kariai ir iš dalinio dislokacijos vietos⁸⁴. Viena populiarenių karių dezertyravimo formų buvo negrįžimas po atostogų⁸⁵. Užfiksuota, kad prašoma pakeisti net 1-ojo pėstininkų pulko kapelioną Pranas Garmų, kuris negrįžo po atostogų, kapelionu Felicijonu Danesevičiumi (Daniusevičius)⁸⁶. Prasidėjus aktyvesniems veiksams, savavališkai pasitraukiančiųjų dar padaugėjo. Po bermontininkų artilerijos apšau-

⁸⁰ Jankauskas V. Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose, p. 160.

⁸¹ Anušauskas A. Lietuvos žvalgyba 1918–1940. Vilnius, 2014, p. 34.

⁸² Petraitis J. Mūsų žygiai, p. 163.

⁸³ Zabulionis N. 1-o pėst. pulko 7 kuopos veiksmai prieš bermontininkus. *Karo archyvas*, t. 10. Kaunas, 1938, p. 207.

⁸⁴ Kuopos vado pareiškimas bataliono vadui. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 108, l. 111.

⁸⁵ 1919 10 10 L. e. p. kuopos vado raportas Panevėžio bataliono vadui. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 108, l. 100.

⁸⁶ 1919 11 15 1-o pėstininkų pulko vado majoro Skorupskio pareiškimas 1-os brigados vadui. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 29, l. 18.

dymo pabėgo net V. Glovackio adjutantas Antanas Vaičiūnas⁸⁷. Taip pat rasta žinių, kad bermontininkų naudai šnipinėjo ir lietuvių kariai. Vieną tokių sulaikė Radviliškio karo komendantas karininkas Norkus (vardas nenurodytas). Tai buvo 1-ojo pėstininkų pulko 3-iojo eskadrono kareivis Steponas (pavardė nenurodyta). Komendanto pranešime Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo viršininkui rašoma, kad šis karys teikdavo visą informaciją priešui, todėl toliau apklausti buvo išsiųstas į Kauną. Kad šis bermontininkų šnipas buvo jiems vertingas, rodo ir komendantui įteiktas ultimatumas grąžinti areštuotąjį iki nurodyto laiko, kitaip jie pradėsia šaudyti nelaisvėje laikomus lietuvių karius⁸⁸.

Bermontininkų žvalgyboje dirbo ir civilių, kurie kaip agentai galėjo likti be darbo sugriuvus Rusijos imperijai. 1920 m. „Trimitė“ pateikta keletas pavyzdžių:

Iš Radviliškio į Kauną (tebesant bermontininkams apie Šiaulius) eina mūsų traukinys, pilnas kareivių ir civilinių žmonių. Tarp jų sėdi jauna graži mergina ir kalbina visus aplink. Kalba visomis kalbomis ir vis kalbą nukreipia į tai, kad greitai laiku turi visa atsimainyti pas mus, nes būsianti tikra valdžia, o dabar esanti tik „piemenų valdžia“, nieko negalinti ir neišmananti. Ji prieš geraširdžius, neįtariančius mūsų kareivius net stačiai sakėsi, kad ji gyvena Kuršėnuose su bermontininkais, važiuoja į Kėdainius, į savo „giminę“, ir ryt vėl grįšianti atgal į Kuršėnus. Kiek vėliau Panevėžio ruožu važiuoja plačiabarzdis sentikis ir tas kareivius ir kitus kalbina, vis klausdamas, kaip jie žiūri į dabartinę Lietuvos valdžią ir tvarką, ir prirodinėja, kad prie rusų buvę geriau gyventi, niekam iš mūsų keleivių jam neprieštaraujant⁸⁹.

Priešas žvalgybą vykdė pasitelkdamas ir technines priemones. Radviliškyje vokiečių žvalgybos užduotis atlikdavo ir aviacijos dalinys. Tiesa, lėktuvai buvo naudojami ne tik žvalgybai – jie bermontininkams padėjo ir kautynėse su Lietuvos kariuomene⁹⁰, sąveikaujant tiek su šarvuotaisiais traukiniais, tiek su pėstininkais. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į dar vieną detalę – keistą bermontininkų pasirinktą lėktuvų laikymo ir lauko

⁸⁷ Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Generolo atsiminimai. II–III dalis. Atsakingasis redaktorius Sургailis G., Vilnius, 2017, p. 99.

⁸⁸ 1919 10 09 Radviliškio karo komendanto karininko Norkaus telefonograma Nr. 191 Generalinio štabo viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 39, l. 26.

⁸⁹ Trimitas, 1920, Nr. 5, p. 30–31.

⁹⁰ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 550.

aerodromo vietą, kuri buvo Radviliškio pietryčiuose esančiuose laukuose iš Karčemų gyvenvietės pusės, netoli fronto linijos. Pavienės lietuvių žvalgybos grupės, traukiančios iš Karčemų į Radviliškį, praeidavo pro laukuose išrikiuotus lėktuvus, akylai saugomus priešo sargybinių, kurie, laimė, patamsyje lietuvius palaikydavo savais ir praleisdavo⁹¹. Nors, kita vertus, būta ir klaidingai pasmerktų, iš anksto neteisingai apkaltintų karių. Paminėtinas atvejis, kai kareivis Petras Kinta, laikytas dezertyru, pats grįžo, pabėgęs iš bermontininkų nelaisvės⁹².

Kaip minėta, dauguma lietuvių veržėsi į mūšį. Veržėsi ne tik kariai, bet ir gydytojai, net kapelionai. 2-ojo pėstininkų pulko vadui paskambinus į Šeduvoje buvusią 2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono lauko ligoninę paaiškėjo, kad gydytojo Antano Petraičio nėra, nes jis su šautuvu išėjo į frontą. Tada paprašyta prie telefono pakviesti kapelioną kunigą Povilą Šaulinską, bet buvo pranešta, kad ir jo nėra, nes taip pat išėjęs su šautuvu kartu su gydytoju A. Petraičiu⁹³. O 1-asis pėstininkų pulkas veržėsi kovon, motyvuojamas šūkiu: *Ko kiti nepadarė, mes padarysime!*⁹⁴

Vos pasirodę bermontininkai iš karto nuteikė prieš save praktiškai visas oficialias Lietuvos institucijas. Jie paskelbė, kad Lietuva yra rusų kraštas, įsakė valdžios įstaigose vartoti tik rusų kalbą, niekino Lietuvos simbolius, panaikino okupuotose teritorijose valdžios ir savivaldybės įstaigas⁹⁵. Pašlijo net ir pačių bermontininkų tarpusavio santykiai, sugedo nuotaika. Dar pačioje bermontininkų avantiūros pradžioje, liepos pabaigoje, kol išibrovėliai pamažu keliavo per mūsų šalį ir jų vis daugėjo, jau buvo žinoma, kad jie yra nedisciplinuoti ir ištvirkę⁹⁶. Pažymėtina, kad, bent jau iš pradžių, vokiečių karininkai stengėsi būti mandagūs ir pirmi sveikinosi, gatvėje sutikę Lietuvos kariuomenės karininkus⁹⁷. Lietuvių žvalgybos duomenimis, vienybės tarp bermontininkų nebuvo, tarp vokiečių ir rusų nuolat kildavo konfliktai, pasitaikydavo įvairaus masto

⁹¹ Landsbergis-Žemkalnis V. Iš atminties ekrano. Vilnius, 2009, p. 166.

⁹² 1919 11 08 kuopos vado raportas Panevėžio bat. vadui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 108, l. 115.

⁹³ Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Generolo atsiminimai. II–III dalis, p. 101.

⁹⁴ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 22.

⁹⁵ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 537.

⁹⁶ Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus, p. 152.

⁹⁷ Ten pat.

nepaklusimo vadovybei atvejų ir net sukilimų. Galima net daryti prielaidą, kad rusų ir vokiečių konstruktyvus bendradarbiavimas tiesiog buvo neįmanomas nuo pat šios kariuomenės sukūrimo pradžios, nes iš principo tai juk buvo Pirmo pasaulinio karo priešininkai, kurie galėjo net ir menkiausiam pretekstui esant prisiminti, kas už ką ir su kuo kariavo.

Bermontininkų nuotaikas ir kolektyvo mikroklimatą pirmiausia lėmė vadų tarpusavio santykiai. P. Bermontas nevengė konfliktų su vokiečių generolų paskirtu P. Virgoličiumi. P. Bermontas jį vadino žmogumi be principų, swardžiusiu jo santykius su Lietuva ir jos vyriausybe, sukompromitavusiu rusų kariuomenę, nes savo daliniams leido vykdyti žiaurias rekvizicijas ir plėšikauti, nuginkluoti lietuvių komendantūras ir sargybas. P. Bermontas taip pat kaltino P. Virgoličių dangstantis jo vardu ir dedantis vykdant jo nurodymus⁹⁸. Kad P. Bermonto ir P. Virgoličiaus santykiai buvo ganėtinai įtempti, liudijo ir Mintaujoje apsilankęs Vokietijoje veikusios Vakarų Rusijos vyriausybės formalus vadovas Vasilijus Biskupskis⁹⁹. Apie tai savo atsiminimuose rašė ir bermontininkų karininkas Ivanas Konoplinas – kad konflikto priežastis buvo perdėtas P. Virgoličiaus savarankiškumas, kurį neigiamai vertino P. Bermontas¹⁰⁰. Istorikas Aleksandras Čapenka netgi daro drąsią prielaidą, kad būtent asmeninė P. Bermonto ir P. Virgoličiaus antipatija privertė pastarąjį su bermontininkų 2-uoju korpusu pasitraukti į pietus, į Lietuvą¹⁰¹. Tarpusavio santykiams turėjo įtakos ir P. Bermonto santykiai su gen. Nikolajumi Judeniču (rus. *Никола́й Никола́евич Юде́нич*). Situacija puikiai iliustruojama žvalgybos pranešime apie 1919 m. spalio 27–lapkričio 4 d. įvykius. Čia atsiskleidžia tarpusavio santykiai ir rusų nuotaikos:

Radviliškio rajone labai pablogėjo vokiečių ir bermontininkų santykiai... vokiečiai net nuginkluoja nekurias rusų dalis ir siunčia jas Rygos link... Bermontininkų ūpas didžiai nupuolė, kai jie sužinojo gen. Judeničo įsakymą, kuriuo griežtai jis pasmerkė pulk. Bermonto-Avalovo darbuotę, kai po Rusijos valstybės išgamas, ir šaukia rusų kareivius ir karininkus ša-

⁹⁸ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 538.

⁹⁹ Čapenka A. 2-ojo Vakarų savanorių korpuso formavimo istorija ir jo dalyvavimas „bermontiadoje“ Lietuvos teritorijoje 1919 metais. *Karo archyvas*, t. 25. Vilnius, 2010, p. 128.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 129.

¹⁰¹ Ten pat.

Latvių
karikatūra
pasiekus
pergalę prieš
bermontininkus.
Bermontas, A.
Mano kova
su bolševizmu.
Hamburgas,
1925



lintis Bermonto bei Virgoličo avantiūry... Dėl tos tai priežasties Bermonto dalyse kyla nesusipratimų ir nieku būdu jei nenori kovoti su lietuviais¹⁰².

Savo atsiminimuose įtemptus vokiečių ir rusų tarpusavio santykius aprašo A. Birontas: *Tarp bermontininkų ir vokiečių dažnai susišaudoma, jog susiginčiję kuopoje vokiečiai ir rusas griebiasi ginklo ir jog tuoj vieniems ir antriems draugai ateina pagalbon ir įvyksta tikra batalija.* A. Birontas taip pat mini pilnus sužeistųjų vežimus, dardančius iš Kuršėnų į Šiaulius, nors jokie kovos su lietuviais veiksmai dar nevyko, o ligoninės jau buvo užplūstos sužeistų bermontininkų¹⁰³. Neką geresnė buvo ir vokiečių situacija: *Vokiečių kariuomenėje nėra jokios drausmės bei tvarkos... Buvo net vienoj daly ekonominio pagrindo sukilimas... Padidinus algą kareiviai vis tik nurimo¹⁰⁴.* Nuotaikas diktavo ir įvykiai Latvijoje, bermontininkų nesėkmės prie Rygos varė į neveltį bermontininkus Lietuvoje. Tai patvirtina ir istorikas A. Čapenka: *Latvijoje iš esmės pasikeitusi padėtis turėjo įtakos ir kovos veiksams Lietuvos teritorijoje: E. Virgoličiaus korpuse smarkiai pašlijo drausmė, prasidėjo masinis karių dezertyravimas¹⁰⁵.*

¹⁰² 1919 10 27 –11 04 laikotarpio žinios. Bermontininkų ir vokiečių frontas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 36, l. 131.

¹⁰³ Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus, p. 67.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Čapenka A. 2-ojo Vakarų savanorių korpuso formavimo istorija ir jo dalyvavimas „bermontiadoje“ Lietuvos teritorijoje 1919 metais. *Karo archyvas*, t. 25, p. 133.

Apskritai bermontininkai – nei vokiečiai, nei rusai – Lietuvos kariuomenei nesudarė kontroliuojamos ir reguliarios kariuomenės išpūdzio. Jie buvo laikomi plėšikų gaujomis, nes jos alino vietos gyventojus, atiminėjo arba naikino jų turtą, plėšė net Lietuvoje buvusius užsieniečius. Du bermontininkų leitenantai Šiauliuose užpuolė ir apiplėšė Lietuvos kariuomenės instruktorių iš Švedijos plk. Falkę Arnbergerį. Iš jo atėmė piniginę, revolverį, laikrodį ir... nosinę¹⁰⁶. Plėšė ne tik žmonių ir įstaigų, bet ir bažnyčių turtą. Užfiksuota, kaip bermontininkas Skuodo bažnyčioje, išsaugotoje per visą Pirmąją pasaulinį karą, sekmadienio pavakare besimeldžiančių žmonių akivaizdoje pradėjo nuo didžiojo altoriaus viską mėtyti ir trypdamas lankstyti inventorių¹⁰⁷. Tai, ko negalėjo paimti, bermontininkai dažnai tiesiog sudegindavo¹⁰⁸. Maža to, tarsi nužmogęję įsibrovėliai vietinius mušė, žudė ir žagino. Kaip rašo 1919 m. spalio 8 d. telefonogramoje Lietuvos spaudos biuro pranešimų skyriaus vedėjas (parašas neįskaitomas), *p. Arbalių sodyboje nukovė jauną mergaitę, kuri atsisakė kolčiakui sviesto duoti. Paupių sodžiuų taip sumušė Digieneį, kad ji dėl to ir pasimirė. Ir šiaip randama užmuštų žmonių, mirties priežastis kurių nežinoma*¹⁰⁹. Keturi padugnės bermontininkai privertė pririštą tėvą stebėti, kaip žagino jo dukrą¹¹⁰. Ir visa tai buvo fiksuojama.

Intensyviai dirbo lietuvių ne tik žvalgyba, bet ir kontržvalgyba. Viena pagrindinių kontržvalgybos funkcijų buvo belaisvių ir pabėgėlių tardymas, vadinamoji filtracija. Tuo buvo siekiama ne tik išaiškinti priešo žvalgus, bet ir užverbuoti Lietuvos žvalgybai tinkančius asmenis. Visi belaisviai ir pabėgėliai, papuolę lietuviams į rankas, vienaip ar kitaip perėdavo Žvalgybos skyriaus ar jo punkto patikrą, apklausą. Perbėgėliai iš bermontininkų kariuomenės, norintys pereiti į N. Judeničo kariuomenę, buvo siunčiami per Rokiškio žvalgų punktą į Latviją, o rusai, norintys grįžti į Baltarusiją ir Ukrainą¹¹¹, turėjo pereiti Kauno žvalgybos skyriaus

¹⁰⁶ Ten pat, p. 153.

¹⁰⁷ Žadeikis P. Didžiojo karo užrašai. II dalis. 1917–1918–1919 metai. Klaipėda, 1925, p. 285.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ 1919 10 08 Lietuvos spaudos biuro vedėjo P. Skyriaus telefonograma. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 29, l. 35.

¹¹⁰ Eidintas A. Slaptasis lietuvių diplomatas. Vilnius, 1992, p. 157.

¹¹¹ Anušauskas A. Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940. Vilnius, 1998, p. 35.

patikrą. Šauliai ir partizanai taip pat svariai prisidėjo prie priešo žvalgų išaiškinimo ir sulaikymo. Dažniausia nuodugniau tikrindavo nepažįstamus vyriškius, ypač tuos, kurie nemokėjo lietuvių kalbos. 1936 m. „Trimitė“ rašoma, kaip šaulių sulaikomas asmuo:

Lapkričio 7 d. būrio šauliai Julijonas ir Juozas Tamošiūnai atvedė sulaikę nepažįstamą vyriškį, kuris, norėdamas, kad jį šauliai paleistų, davė jiems 60 markių. Peržvelgiau jo turimą dar vokiečių okupacinės valdžios Juozo Novicko vardu išduotą asmens dokumentą... įtariau jį šnipinėjant bermontininkams. Paklaustas lietuviškai, kur jis einęs, tik galvą pakratė – nesuprato. Tad jį iškratėme ir radome didelį lenktinį peilį ir 4613 markių visai naujais vokiečių banknotais. Toliau tardomas prisipažino, kad esąs Kubanės kazokų leitenantas Aleksandras Stoše, ...einęs į Šiaulius pas bermontininkus, o kad lietuviai kaunasi su bermontininkais, tai jis nežinąs ir t. t. Surašę protokolą, nuvedėm jį pas Ukmergės karo komendantą¹¹².

Taip pat reikia pažymėti, kad ir po gruodžio 15 d., kai buvo oficialiai paskelbta, kad bermontininkų kariuomenės Lietuvoje nebėra, vis dėlto bermontininkų liko, tik jie buvo suimti ir turėjo belaisvio statusą. „Trimitė“ rašoma, kad 1920 m. vyko derybos dėl apsikeitimo belaisviais: *Mūsų valdžia sutiko pasikeisti su vokiečiais mūsų ir bermontininkų belaisviais su sąlyga, kad vokiečiai atiduos visus savo pavaldinius bermontininkus teisman¹¹³.*

Iki pirmųjų ginkluotų susirėmimų patys bermontininkai Lietuvos kariuomenės karių nevertino ir laikė lengvai įveikiamu priešininku. Dar spalio 16 d. bermontininkai, siekdami sustiprinti Radviliškio apsaugą, iš Rygos fronto perdislokavo C. Brandžio vadovaujamą savanorių rinktinę: *Jie žygiavo į Lietuvą „pamokyti nedėkingų ir suįžulėjusių lietuvių“. Brandžio rinktinės karių tarpe nuotaika buvo gera, nes lietuvių kariuomenę laikė nepavojinga, bet vis dėlto prisibijojo, kadangi lietuviai nuo senų laikų buvo žinomi kaip nakties meto puolimo dideli specialistai. Brandis, su savo rinktine atžygiavęs į Radviliškį, džiaugėsi čia rasta maisto gausa...¹¹⁴*

Ne veltui bermontininkai prisibijojo lietuvių veiksmų naktį, nes būtent tamsiu paros metu jie pasiekdavo daugiau nei dieną. V. Skorupskis prisimena: *Kai reikėdavo vokiečius pulti dieną su silpna technika, tai per*

¹¹² Trimitas, Nr. 24, 1936, p. 566.

¹¹³ Trimitas, Nr. 1, 1920, p. 21.

¹¹⁴ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, p. 550.

*keletą atakų nieko dieną negalėdavome padaryti, tik veikdami paslapčia naktį – laimėdavome*¹¹⁵. O ir patys lietuvių kariai suprato, kad jie yra žymiai efektyvesni tamsiu paros metu, nei puldami dieną atvirame lauke gerai išvirtinusių priešą: *Nieko, ateis vakaras, ir naktį mes parodysime, kaip reikia imti pasipriešinimo punktus atakuojant*¹¹⁶. Dar vienas epizodas: *Ir mes, matydami, kad dieną nieko negalime padaryti, atėjus nakčiai,ėjome į baisią durtuvų ataką*¹¹⁷. Be to, bermontininkai kariavo svetimoje žemėje, toli nuo savo šeimų ir gimtųjų vietų ir, ko gero, vienintelis jų tikslas buvo išgyventi. Tai buvo desperatiškas bandymas apginti tiesiausia ir greičiausią atsitraukimo kelią iš Baltijos kraštų į Prūsiją¹¹⁸ – namų link.

V

1919 m. lapkričio 18 d. Baisogaloje fronto vadas K. Ladiga įsakyme Nr. 7/s nurodė vienetų vadams pulti bermontininkus visu frontu trimis voromis. V. Skorupskis savo atsiminimuose rašo: *Buvo tinkama valanda pulti, be to, gera dvasinė mūsų kariuomenės būklė, todėl ir reikėjo pulti priešą*¹¹⁹. II voros vadu buvo paskirtas 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis¹²⁰, turintis 2241 kari¹²¹. Jo pagrindinė užduotis buvo užimti Šiaulius, pasitelkus tris batalionus: 1-ąjį (vadas Jonas Motiejūnas-Valevičius), 2-ąjį (vadas Kazys Ramanauskas) ir 3-iąjį (vadas Jonas Petruitis) – bei priskirtus vienetus: 2-ojo husarų eskadrono būrį, 5 geležinkelio sprogdintojus ir 25 išminuotojus. Įsakyme fronto vadas nurodė viską, išskyrus tikslų operacijos pradžios laiką. Pastarasis nurodytas dviem paromis vėliau įsakyme Nr. 8/s: įsakyta puolimą pradėti brėkstant (pradėtas 3 val. ryto) ir vadovautis anksčiau išleistame įsakyme nurodytomis

¹¹⁵ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 22.

¹¹⁶ Ten pat, p. 25.

¹¹⁷ Ten pat.

¹¹⁸ Jurgela R. History of the Lithuanian Nation, Constantine, Cultural Institute. Niujorkas, 1948, p. 514–515.

¹¹⁹ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 21.

¹²⁰ Rakutis V., Vaičėnonis J. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija. Vilnius, 2012, p. 62.

¹²¹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 223.

puolimo detalėmis. 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis fronto vado sumanymą – užimti Radviliškį – ketino nurodyti įgyvendinti 1-ajam batalionui, o 2-ajam ir 3-iajam – apeiti („flanguoti“) jį iš šiaurės ir judėti Šiaulių link¹²².

Šioje vietoje pereiname prie problematikos – 2-ojo pėstininkų pulko vado V. Glovackio sprendimai kelia pagrįstų abejonių. Kad ir skiriant užduotis – 1 batalionas (silpniausias) gauna užduotį užimti Radviliškį, 2-asis ir 3-iasis batalionai apeina vietovę ir be didesnio pasipriešinimo, išgirdę apie prasidėjusias Radviliškyje kautynes, sustoja. Batalionai tarpusavyje nesąveikauja, t. y. veikia kiekvienas atskirai. Taigi operacijoje dalyvauja ne vientisas pėstininkų pulkas, o trys batalionai. Pulko vadas, susitelkęs į Šiaulių užėmimo operaciją, neįvertino Radviliškio faktoriaus. 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis tikėjosi, kad bermontininkai greitai atsitrauks ir paliks Radviliškį, todėl jį užimti pavedė 1-ajam batalionui, kuriame buvo daug jaunų, praktiškai neapmokytų karių. Šis batalionas, užėmęs miestelį, turėjo žygiuoti geležinkeliu į Šiaulius ir ten sustoti, o stipresni batalionai – užimti Šiaulius¹²³.

Abėjonių kelia tai, kad pulko vadas neįvertino arba net nežinojo apie 800 Radviliškyje įsitvirtinusių ir gerai ginkluotų bermontininkų. Jau minėta, kad V. Skorupskis savo atsiminimuose rašo, jog Radviliškio gynyboje buvo keletas tūkstančių priešo kareivių¹²⁴, nors jo paties žvalgai suskaičiavo nuo 800 iki 1000¹²⁵. Visą pasirengimo Šiaulių–Radviliškio operacijai eigą – tiek pulko, tiek fronto vado veiksmus – aptariantys šaltiniai visiškai nemini žvalgybos duomenų, todėl nežinia, ar iš viso kautynių išvakarėse buvo atlikta žvalgyba. Nors 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis buvo žinomas kaip vadas, mėgstantis prieš didesnius pulko veiksmus pasitarti su artimiausiais savo padėjėjais – batalionų vadais, bet iš tikrųjų nelinko jų patarimų klausyti – visada sprendavo pats vienas, savarankiškai¹²⁶.

¹²² Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas, p. 98.

¹²³ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 223.

¹²⁴ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 20.

¹²⁵ Baniusevičius A. Lietuvos kariuomenės kautynės su bermontininkais prie Radviliškio. *Karo archyvas*, t. 13, Vilnius, 1992, p. 144.

¹²⁶ Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1, p. 399.

Įsakymą paskelbus iki operacijos likus porai dienų, buvo pakankamai laiko tinkamai pasiruošti ir situacijai įvertinti. Įdomi detalė – į paskutinį pasitarimą prieš mūšį pulko vadas nepakvietė savo pavadootojo¹²⁷. Jame buvo teikiami esminiai pasiūlymai, galintys pakreipti kautynių eigą kitaip. 3-iojo bataliono vadas J. Petraitis pasitarimo su pulko vadu metu pasiūlė Radviliškį užimti patikėti būtent jo batalionui¹²⁸. Vienas iš bataliono vado argumentų buvo tai, kad jis pats ir keli karininkai (Liudas (Liudvikas) Butkevičius, Martynas Jakobsonas) yra radviliškiai, tad puikiai pažįsta Radviliškį ir jo apylinkes. Bet pulko vadas pasielgė kaip visada – nekeitė savo sumanymo. Dėl to greičiausiai 1-ojo bataliono vadas Motiejūnas-Valevičius, nepažįstantis vietovės, puolė Radviliškį iš labiausiai įvirtintos pusės – pietryčių, o ne iš šiaurės, kur plytėjo atvira vietovė ir nebuvo natūralių priedangų, tokių kaip malūnai¹²⁹ ar kapinės akmeninėmis sienomis¹³⁰, o prieigos prie jų buvo atviri laukai. Be to, bermontininkai, lietuviams pradėjus puolimą, sutelkė gynybai savo pajėgas rytinėje Radviliškio pusėje ir paliko praktiškai neapsaugotas vakarinę ir šiaurinę miestelio prieigas. Tai taip pat nebuvo įvertinta.

Siekiant kuo objektyviau iširti 2-ojo pėstininkų pulko priimtų sprendimų grandinę, pateikiama subordinacijos eilė – nuo aukščiausiojo iki žemiausiųjų vadų, jų trumpos biografijos ir svarbiausi tarnybos etapai, kurie leidžia susidaryti bendrą nuomonę apie šių vadų kompetenciją.

Fronto vadas K. Ladiga Pirmąjį pasaulinį karą praleido fronte – tarnavo Rusijos kariuomenės 18-osios divizijos 70-ojo Riažsko pulko žvalgų daliniuose, kovojusiuose Daugpilio fronte, užsitarnavo kapitono laipsnį, buvo du kartus sužeistas, septynis kartus apdovanotas įvairiais ordinais¹³¹.

2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis Pirmąjį pasaulinį karą taip pat praleido fronte – tarnavo Rusijos kariuomenės 6-ajame Turkestano šaulių pulke, užsitarnavo kapitono laipsnį. Buvo tris kartus sužeistas, ap-

¹²⁷ Petraitis J. Mūsų žygiai, p. 165.

¹²⁸ Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas, p. 98.

¹²⁹ Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus, p. 237.

¹³⁰ Rakutis V., Vaičėnionis, J. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija, p. 63.

¹³¹ Kavaliauskas V. Lietuvos karžygiai, Vyties Kryžiaus kavalieriai. II tomas, E-J (1918–1940). Vilnius, 2009, p. 378.

dovanotas 6 ordinais ir aukso Šv. Jurgio (Grigorijaus) kardu¹³².

Iki 2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono vadas J. Motiejūnas-Valevičius Pirmąjį pasaulinį karą taip pat praleido fronte – tarnavo Rusijos kariuomenės 202-ajame pėstininkų pulke, užsitarnavo štabskapitono laipsnį. Buvo du kartus sužeistas ir kartą kontūzytas, apdovanotas trimis ordinais¹³³.

2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono 1-osios kuopos vadas P. Urbakonis per Pirmąjį pasaulinį karą kovojo fronte – tarnavo Rusijos kariuomenės 493-iajame Klinsko pėstininkų pulke, užsitarnavo viršilos laipsnį. Buvo du kartus sužeistas¹³⁴.

2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono 3-iosios kuopos būrio vadas S. Oželis 1919 m. kovo mėn. įstojo į Karo mokyklą ir sėkmingai ją baigė¹³⁵.

Kaip matome, praktiškai visi paminėti vadai turėjo milžinišką kariaavimo patirtį (išskyrus S. Oželį), įgytą Pirmajame pasauliniame kare, kovojant su ne bet kuo, o su tais pačiais vokiečiais, kurių dalis vėliau tapo bermontininkais. Atkreiptinas dėmesys, kad tai buvo Rusijos kariuomenės mokykla ir kad dauguma lietuvių aukštesniųjų vadų Rusijos kariuomenėje užsitarnavo tik kapitono laipsnį ir galėjo vadovauti nedideliams kariniams vienetams – nuo kuopos iki bataliono dydžio. Lietuvos kariuomenėje jie praktiškai visi ėjo mažiausiai viena pakopa aukštesnes pareigas nei turėta patirtis ir vadovavo didesniems Lietuvos kariuomenės vienetams nei Rusijos kariuomenėje.

Vis dėlto didžiausią atsakomybę dėl nesėkmingos lapkričio 21 d. – pirmosios kautynių dienos – turėtų prisiimti 2-ojo pėstininkų pulko vadas. Jis, pradėjęs tarnybą Lietuvos kariuomenėje praktiškai nuo pat pradžių, dėl viršytų įgaliojimų 1919 m. vasario pabaigoje, konflikto su kariuomenės vadovybe ir atviro „politikavimo“ buvo nušalintas nuo vado pareigų ir areštuotas. Tik pulko karininkų ir kareivių dėka buvo grąžintas į par-

¹³² Ten pat, p. 216.

¹³³ Kavaliauskas V. Lietuvos karžygiai, Vyties Kryžiaus kavalieriai, IV tomas, M-Po (1918–1940). Vilnius, 2012, p. 326.

¹³⁴ Kavaliauskas V. Lietuvos karžygiai, Vyties Kryžiaus kavalieriai, VI tomas, Šim-Ž (1918–1940). Vilnius, 2014, p. 263.

¹³⁵ Ten pat, p. 225.

eigas¹³⁶. 1919 m. kovo mėn. buvo nušalintas už savivaliavimą ir mirties bausmės paskelbimą pulke, o po dviejų mėnesių vėl grąžintas į pareigas¹³⁷. Tokie pulko vado žingsniai rodo, kad jis jautėsi paskirtas į per žemas pareigas, manė esąs vertas daugiau. Šis aukštesnių pareigų siekis bet kokiomis aplinkybėmis panašus į elementaraus garbėtroškos ambiciją. Jo, kaip pulko vado, atliktų pareigų prastą kokybę liudija jau anksčiau straipsnyje minėta jo persiūsta klaidinga informacija fronto vadui¹³⁸. Lapkričio 14 d., pasibaigus susitarimui su bermontininkais, visi likę ir nesievakavę jų vienetai buvo laikomi neformaliomis ginkluotomis grupuotėmis, kurių interesams nebeatstovavo jokia šalis. *Pranešu Jums, kad visos sutartys su vokiečiais lapkričio 14 d. pasibaigė. Oficialiai Lietuvoje vokiečių nebėra*¹³⁹, – telegramą fronto vadui atsiuntė Lietuvos kariuomenės vadas Liatukas lapkričio 15 d. Tai buvo akivaizdus raginimas ir akstinas fronto vadovybei pradėti kovos veiksmus. Pasinaudodamas šia situacija ir kariuomenės vado telegrama – raginimu, nors ji buvo skirta ne jam, o fronto vadui, bet kurios turinį kaip 2-ojo pėstininkų pulko vadas greičiausiai žinojo, V. Glovackis nusprendė nedelsiant dar tą pačią lapkričio 15 d. savo iniciatyva pulti bermontininkus. Delsimu kaltintam fronto vadui teko atkalbėti įsikarščiusį pulko vadą, kad galėtų pradėti puolimą visu frontu¹⁴⁰. Šis pulko vado veiksmas tik padidino įtampą ne tik su fronto vadovybe, bet ir tarp pulko karininkų, kurių dalis, kaip ir dauguma karių, veržėsi į kovą, o kai kurie vadai blaiviau vertino situaciją ir laukė nurodymų veikti viso fronto sudėtimi. Tai supriešino pulko karininkus tarpusavyje¹⁴¹. Be to, 2-asis pėstininkų pulkas turėjo dar vieną įdomią problemą – nemažai jo karininkų kalbėjo rusiškai ir nebendravo su kareiviais lietuviškai¹⁴².

¹³⁶ Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai, t. 2. Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas Surgailis, G. Vilnius, 2008, p. 55.

¹³⁷ Rakutis V., Vaičėnionis J. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija, p. 88.

¹³⁸ Jankauskas V. Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose, p. 169.

¹³⁹ 1919 11 15 Generolo Liatuko pranešimas 1-os brigados vadui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 18, l. 43.

¹⁴⁰ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 168.

¹⁴¹ Petraitis J. *Mūsų žygiai*, p. 163.

¹⁴² Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas, p. 97.

Skaitant „Karo archyvo“ XIII tomą, užkliuvo šiame leidinyje išspausdintuose dviejų autorių straipsniuose visiškai prieštaringos mintys – Alfonsas Eidintas teigia¹⁴³, kad prie Radviliškio mūsų kariuomenė panaudojo apeinamųjų manevrų ir tiesioginės atakos derinį, o Aleksandras Baniusevičius rašo, jog 1-ojo bataliono vadas tikėjosi, kad Radviliškį pavyks lengvai užimti, todėl puolė tiesiai atvira vietoje, nedarydamas didesnių apėjimų manevrų¹⁴⁴.

Pabrėžtina, kad įtampa tarp bermontininkų ir lietuvių augo, didėjo kariuomenių koncentracija išilgai fronto. Lapkričio 20 d. vokiečiai pareiškė protestą, kad lietuviai juos puldinėja, ypač ties Šiauliais ir Radviliškiu¹⁴⁵. Lietuvių puolimą reikėtų laikyti bermontininkams netikėtu. Apie tai savo atsiminimuose rašo ir Radviliškio kautynėse dalyvavęs Vokiečių savanorių rinktinės vadas mjr. C. Brandis, kuris lietuvių puolimą pavadino dūriu į nugarą¹⁴⁶. Tai galėjo reikšti, kad bermontininkai daugiausia dėmesio skyrė kitiems klausimams ir problemoms, greičiausiai susijusioms su nesėkmingais kovos veiksmais ir įvykiais Latvijoje. Kad lietuvių operacija buvo netikėta, rodo ir tai, kad Radviliškio kautynėse nedalyvavo nė vienas bermontininkų šarvuotasis traukinys. Nors praktiškai visą laiką mažiausiai du bermontininkų šarvuotieji traukiniai veikė Šiaulių–Radviliškio ruože, buvo naudojami reidams į Šeduvą, Baisogalą, Linkaičius vykdyti. Vėlgi manytina, kad šie traukiniai galėjo vykti Joniško, Latvijos link ir lydėti bei dengti po pralaimėjimo atsitraukiančias bermontininkų 1-ojo korpuso pajėgas su pačiu P. Bermontu priešakyje. Galima net daryti atsargią prielaidą, kad traukinių išvykimo faktas buvo žinomas ir lietuviams, nors apie tai niekur neužsimenama. Bet žinant, kad lietuvių Radviliškio puolimas „įstrigo“ iš pietryčių pusės, kur stovėjo malūnai ir akmenine tvora aptvertos kapinės, o tarp jų ėjo bėgiai, belieka įsivaizduoti, kokių dar iš lietuvių pastangų būtų pareikalavęs šarvuotasis traukinys, iš kurio tarp bermontininkų ir labai tvirtų gynybinių pozicijų būtų palaista galinga ugnis.

¹⁴³ Eidintas A. Nepriklausomybės kovos. *Karo archyvas*, t. 13, p. 122.

¹⁴⁴ Baniusevičius A. Lietuvos kariuomenės kautynės su bermontininkais prie Radviliškio. Ten pat, p. 146.

¹⁴⁵ Paoletti C. Vokiečių evakuacija iš Lietuvos 1919 m. Italijos tarpsąjunginės komisijos nario akimis: 1919 m. spalį–gruodis. *Karo archyvas*, t. 27. Vilnius, 2013, p. 99.

¹⁴⁶ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 557.



Bermontininkus išvijus fronto štabas keiasi į Šiaulius.
Šiaulių „Aušros“ muziejus

Apibendrinant galima teigti, kad 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis buvo nepatyręs ir nekreipdavo dėmesio į bataliono vadų patarimus, jis akivaizdžiai per daug pasikliovė savimi, buvo nepamatuotai ambicingas, kartais parodydavo nereikalingą ir pavojingą iniciatyvą. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad pasiruošimas Šiaulių–Radviliškio operacijai vyko neįvertinus batalionų galimybių ir priešininko pajėgumų. Jis nesu-prato, kad bermontininkai buvo dantimis ir nagais įsikibę ne į Šiaulius, o į Radviliškį, kuris buvo geležinkelio mazgas su keliomis geležinkelio atšakomis įvairiomis kryptimis. Radviliškį bermontininkai laikė strateginiu ir kartu svarbiu susisiekimo mazgu¹⁴⁷. Tokiu pat svarbiu šį mazgą laikė ir lietuviai¹⁴⁸. Dar spalio 16 d. bermontininkai, siekdami sustiprinti Radviliškio apsaugą, iš Rygos fronto perdislokavo C. Brandžio vadovaujamą savanorių rinktinę¹⁴⁹. O lapkričio 15 d. Lietuvoje liko, be jau minėtos C. Brandžio rinktinės ir Geležinės divizijos, G. Rosbacho rinktinės, Vokiečių legiono bei kitų padalinių, kariai, už kurių veiksmus Vokietijos vyriausybė jau nesinėmė atsakomybės. Jie, iš viso 19103 bermontininkai, tarp jų – 3830 rusų, susitelkė Šiaulių–Radviliškio ruože¹⁵⁰. O lietuviai pritrau-

¹⁴⁷ Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai, t. 2, p. 56.

¹⁴⁸ Ališauskas K. Lietuvos kariuomenė (Istorinė apžvalga), Karas su bermontininkais. *Karys*, lapkritis, 1957, p. 284.

¹⁴⁹ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 550.

¹⁵⁰ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 200.

kė į šį fronto barą 2 dalinius – 1-ąjį ir 2-ąjį pėstininkų pulkus¹⁵¹. Įdomu ir tai, kad 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Glovackis buvo teikiamas apdovanoti už Radviliškio kautynes antruoju Vyčio Kryžiumi (pirmą jau buvo gavęs už pasižymėjimą bolševikų fronte), tačiau jo negavo... Nors turime labai daug pavyzdžių, kai tiek karininkai, tiek puskarininkiai ir kareiviai buvo teikiami apdovanoti antru Vyčio Kryžiumi ir jį gaudavo. Tai yra dar vienas netiesioginis įrodymas ir argumentas, kad 2-ojo pėstininkų pulko vadas rengiantis kautynėms ir per kautynes savo pareigas atliko prastai. Be to, 2-ojo pėstininkų pulko vadas V. Grigaliūnas neižvelgė savo kaltės, o už nesėkmingą puolimą visą kaltę suvertė 2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono vadovybei bei kitų batalionų vadams dėl to, kad tarpusavyje nepalaikė ryšio. O kas kitas turėjo organizuoti ir užtikrinti batalionų tarpusavio sąveiką, jei ne pulko vadas? Vadas tiesiog manė, kad mūšyje buvo per daug šaudyta...¹⁵² Savo individualiais veiksmais ir ketinimais pradėti puolimą pulko sudėtyje jis iš dalies paskatino fronto vadą K. Ladigą greičiau pradėti bermontininkų puolimą visu frontu.

APIBENDRINIMAS

Kovų už Lietuvos nepriklausomybę istorijoje Radviliškio vardas įrašytas aukso raidėmis, nes jo paėmimas ir plk. P. Bermondto grupių nugalėjimas Lietuvos nepriklausomybei turėjo milžiniškos reikšmės. Patys bermontininkai stebėjosi Lietuvos kariuomenės narsumu, teigė, jog lietuviai kovojo geriau už kazokus¹⁵³.

Pralaimėję bermontininkai pareiškė, kad lietuviai esą geriau kovojo už kazokus. Viena vertus, jiems reikėjo pasiteisinti, kodėl ir kam pralaimėjo, ir sugretinti su turima patirtimi. Tai greičiausiai buvo pasakyta vokiečių vadų, kurie, matyt, dar Pirmojo pasaulinio karo metu įgijo karčios patirties kovose su Rusijos ir Ukrainos kazokais.

¹⁵¹ Ališauskas K. Lietuvos kariuomenė (Istorinė apžvalga), Karas su bermontininkais. *Karys*, lapkritis, 1957, p. 284.

¹⁵² Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai, t. 2, p. 103.

¹⁵³ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 227.

Vokiečių savanorių rinktinės vadas mjr. C. Brandis, dalyvavęs Radviliškio kautynėse, savo atsiminimuose reiškia didelį nepasitenkinimą ir daug priekaištų dėl lietuvių kirsto smūgio bermontininkams. Jis teigia, kad bermontininkai laisvinę Lietuvą iš bolševikų, sudarę sąlygas lietuviams organizuoti savo kariuomenę ir valstybę, o lietuviai paskui vokiečių dalinius puolę iš užnugario¹⁵⁴.

Vokiečių kariuomenė tuo metu buvo laikoma geriausiai ginkluota, parengta ir patyrusia¹⁵⁵, galima sakyti, karo elitu. Savo atsiminimuose V. Skorupskis rašo: *Priešas gynėsi atkakliai su moderniškiausia technika, kuri buvo vartota Didžiojo karo pabaigoje Vakarų Europos kariuomenės, ir su prityrusiais kareiviais, nes visi buvo Didžiojo karo dalyviai*¹⁵⁶. O Lietuvos kariuomenės dauguma karių savanorių, daugiausia įvairaus amžiaus neturtingi ūkininkai, neturėjo jokios patirties ir apie karybą nusimanė nedaug, stokojo elementarios kariškos disciplinos. Lietuvos kariuomenė sėmėsi patirties kovose su rusų bolševikais Dauguvos fronte. Daugumai tai buvo pirmasis kovos krikštas. Lietuvių supratimą ir menką patirtį liudija jų elgesys su šalmais: lietuviai, susirėmimuose su bolševikais kelis kartus pastebėję, kad pastarieji prastai šaudo ir beveik nepataiko, išmėtė savo vokiečių gamybos M16 šalmus, nes juos laikė nepatogia, trukdančia kovoti atviruose plotuose ir apskritai nereikalinga apsaugos priemone¹⁵⁷. Su šalmais likę vieninteliai žemaičiai tapo kitų karių pajuokos objektu. Kiek vėliau tie, kurie kažkada išmėtė šalmus, papuolę į bermontininkų frontą, netrukus suprato, kad vokiečiai yra kur kas geriau parengti, tikliau šaudo ir pataiko. Be to, vokiečiai turėjo milžinišką apkasų karo, kaip buvo vadinamas ir Pirmasis pasaulinis karas, patirtį. Šiame kare kario galvą, iškištą iš apkaso stengiantis ką nors pamatyti, visada turėjo saugoti šalmas, kartais turintis net papildomas apsaugos plokšteles, kurios buvo kabinamos ant M16 šalmų „ragelių“, nuo kurių ir kilo šių šalmų pavadinimas – „raguočiai“. Netrukus bermontininkų fronte lietuviai pradėjo vienas iš kito vogti šalmus, todėl jie tapo viena svarbiausių kario ekipuotės dalių, kurią reikėjo akylai saugoti ir nuo saviškių¹⁵⁸.

¹⁵⁴ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 557.

¹⁵⁵ Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Generolo atsiminimai. II–III dalis, p. 97.

¹⁵⁶ Skorupskis V. Per aukas ir pasišventimą laimėjome, p. 21.

¹⁵⁷ Pyragius J. Kovosiu, kol gyvas, p. 15.

¹⁵⁸ Ten pat, p. 21.

Neįtikėtina pergalė, pasiekta kautynėse prie Radviliškio, paimitas karo grobis ir jo vėlesnė reikšmė Lietuvos kariuomenės plėtrai, karių ir apskritai Lietuvos gyventojų išaugusi motyvacija, tikėjimas savo veikslių teisėtumu ir nepriklausomos Lietuvos, kaip lygiavertės valstybės, perspektyva, pagaliau įdėtų pastangų, kad tai būtų pasiekta, ir patirtų nuostolių santykis daro šį įvykį legendiniu. Legendinės tampa ne tik kautynės, bet ir visi jose dalyvavę Lietuvos kariuomenės kariai ir vadai, net ir galimai priėmę klaidingus sprendimus. Radviliškio atveju puikiai tinka posakis „Nugalėtojų neteisias“. Tai reiškia, kad nugalėję bet kokiais, netgi pačiais keisčiausiais

ir sunkiai paaiškinamais būdais, retai smerkiami ar teisiami, nes tie, kurie galėtų tai padaryti, arba yra nugalėti, arba nedrįsta to padaryti, arba tiesiog bijo nugalėtojų stiprybės, jiems nuolaidžiaudami. Kalbama, kad ši frazė priskiriama Rusijos imperatorei Jekaterinai II (rus. Екатерина II Великая), kuri ant prašymo nuteisti garsų vadą Aleksandrą Suvorovą savo ranka užrašė: „Nugalėtojų neteisias.“ Istorikams taip ir nepavyko rasti šio posakio kilmės patvirtinimo. Užtat Romos istoriko, rašytojo ir politikos veikėjo Publijaus Kornelijaus Tacito darbuose pateikiamas kitas jo variantas: „Nugalėtojų niekas neprašys pasiaiškinti.“¹⁵⁹ Tokia filosofija ir logika vadovaujantis, „legendinės“ Radviliškio kautynės ir nugalėtojais įgyja amžiną neliečiamumo ir nekvestionavimo imunitetą. Jau ne



Pavelas Bermontas-Avalovas Berlyne, Griunvaldo stadione, 1921 m. rugpjūčio 24 d.
Prancūzijos archyvas (<https://gallica.bnf.fr>)

¹⁵⁹ Publijaus Kornelijaus Tacito posakiai, <http://www.satnai.lt/2014/10/28/apie-sparnuotu-posakiu-kilme-3/> (žr. 2018-10-15)

kartą minėtas vokiečių savanorių rinktinės vadas mjr. C. Brandis savo atsiminimuose ne tik priekaištavo lietuviams dėl netikėto puolimo prie Radviliškio, bet kartu ir kritikavo savo kariuomenės veiksmus ir vadovybės politiką, kuri ir išprovokavo įtampą, pasibaigusią fronto prieš juos sutelkimu ir ginkluotais lietuvių smūgiais įvairiose vietose išilgai fronto. Jis rašo, esą *Bermondto daliniai panaikinę Lietuvos valstybės organų veiklą daugelyje vietų ir skelbę Rusijos vyriausybės pretenzijas į Lietuvą*¹⁶⁰, ir leidžia suprasti, kad taikaus lietuvių pritarimo tam tikrai negalima buvo tikėtis. Įdomu ir tai, kad žodis „bermontiada“ tarpukariu buvo tapęs žodžio „avantiūra“ sinonimu. Tarpukario spaudoje galima rasti netgi sąvoką „lenkų bermontiada“¹⁶¹, kuri reiškė tą patį, ką ir lenkų avantiūra. Tarpukariu neretai Liucjanas Želigovskis buvo vadinamas naujuoju P. Bermontu ir lyginami jų veiksmai^{162,163}. Bermontininkai ir kovos su jais buvo prisimenama nuolat, o itin dažnai – 1933 m. Adolfui Hitleriui atėjus į valdžią. Per bermontininkų prizmę Lietuvoje dažnai reikštas ir požiūris į Vokietijos vykdomą politiką – tai buvo tarsi tarpusavio santykių barometras. Šią tendenciją puikiai atspindi tarpukariu Lietuvos šaulių sąjungos žurnalo „Trimitas“ 1021 numeryje išspausdintų publikacijų apie bermontininkus analizė. Vidutiniškai nuo 1920 iki 1940 m. per metus publikuota 8,8 straipsnio šia tema, dažniausiai užsimenant apie juos visų Nepriklausomybės kovų kontekste, greta minint ir kovas su bolševikais bei lenkais. Daugiausia publikacijų – 16 – apie bermontininkus paskelbta 1934 ir 1936 m. A. Hitleriui atėjus į valdžią, ši tema atgaivinta. Be to, P. Bermontas pradėjo aktyviau reikštis Vokietijoje. Tai rodo ir 1933 m. „Trimite“ pasirodžiusi žinutė: *Hitlerio valdžia Bermontui pavedė organizuoti ir mankštyti baltuosius rusus, emigrantus. Tikimasi iš jų sudaryti 12.000 – visą diviziją, kurią bus galima panaudoti ateity, sovietus Rusijoje begriaunant. Kasmet bus priimama po 2000 jaunų rusų*¹⁶⁴. Bet, pavyzdžiui, 1925 m. nebuvo išspausdinta nė vienos publikacijos. Vadinasi, santykiai su Vokietija prijungus Klaipėdą 1923 m. atšilo. 1925 m. su Vokietija buvo pasirašyta sutartis dėl gyventojų optacijos. Klaipėdos

¹⁶⁰ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 557.

¹⁶¹ Trimitas, 1920, Nr. 12, p. 16.

¹⁶² Trimitas, 1933, Nr. 14, p. 261–262.

¹⁶³ Trimitas, 1920, Nr. 16, p. 2.

¹⁶⁴ Trimitas, 1933, Nr. 27, p. 535.

krašto gyventojams suteikta teisė gauti Vokietijos pilietybę ir ten išvykti. Pilietybę pasirinko 10 % gyventojų (apie 13 tūkst. žmonių). Taip pat pažymėtina, kad pati bermontininkų idėja po pralaimėjimų Latvijoje ir Lietuvoje neišnyko. Bermontininkai, susibūrę į karių veteranų judėjimą „Baltikumkämpfer“ (liet. „Baltijos kovotojas“), Vokietijoje 1922 m. leido savo laikraštį „Volk und Wehr“ (liet. „Liaudis ir kova“), kuriame grasino Vokietijos valdžiai ir pranašavo, kad jiems dar teks grįžti į Rytus ruošti kolonijų Vokietijai¹⁶⁵. Lietuvos nepriklausomybės įvykius aprašė ir Vakarų šalių spauda. Įvykius Lietuvoje interpretuoja lenkų leidinys „Kurjer Polski“ (liet. „Lenkijos kurjeris“), kuriame teigiama, kad vokiečių karių buvimas Baltijos šalyse yra slaptos Vokietijos politikos regione įrodymas. Maža to, buvo teigiama, kad Lenkijos vyriausybės pareiga – apginti lenkus, esančius Lietuvos teritorijoje¹⁶⁶. Bermontininkų avantiūrą aprašė ir vieną didžiausių tiražų pasaulyje turintis dienraštis „The New York Times“. Kovos su bermontininkais aptartos 11 straipsnių, kurie laikraštyje išspausdinti 1919 m. vasarą–1920 m. sausio mėn.¹⁶⁷ Ši tema, palyginti su kitomis temomis – apie kovas su bolševikais ar lenkais, sulaukė mažiausiai dėmesio. Nors, kita vertus, didesnis ar menkesnis dėmesys Vakarų spaudoje jau buvo pripažinimas ir teigiamo įvaizdžio formavimas, nes Lietuva kovojo su bendru Europos priešu (išskyrus lenkų atvejį).

Šio straipsnio pabaigoje būtina pacituoti tuometes Lietuvių nuotaikas puikiai iliustruojantį „Trimitė“ išspausdintą kreipimąsi į šaulius ir visuomenę:

Išmušė garbinga valanda, kada galim eiti mūsų prabočių pėdomis. Palikim ateinančioms kartoms tą šviesią atmintį, kokią mums senuoliai paliko, kad ir mes mokėjom savo laisvę apginti. Išsipraktikavę esam kovose su Bermonto gaujomis. Rodės, niekas nebeįveiks tos žmogžudžių gaujos. O drąsa ir tėvynės meilė viską įveikė. Įsiveržusius dvarponių legionininkus iš kiekvieno krūmelio ir ravo pasitikim su kulka. Bene prisotinsim jų apetitą! Kiekvienoj bakūžėlėj priešas lai atras tvirtovę, kurioj jis sutiks savo galą. Mes nenorim jų krašto, nenorim nieko vergt, bet ir savo žemę mokam gint.

¹⁶⁵ Trimitas, 1922, Nr. 13 (84), p. 10.

¹⁶⁶ Kurjer Polski, 1919, Nr. 202.

¹⁶⁷ Strelcovas S. A. Lietuvos nepriklausomybės karas 19018–1920 *The New York times* puslapiuose. *Karo archyvas*, t. 32, p. 41–45.



*Priešui duokim du keliu: arba ko greičiausiai išsinešdini iš Lietuvos, arba savo kaulais įtręšt tą žemę, kurią jie per amžius mūsų prakaitu, ašaromis ir krauju tręšė! Vietoj mūsų gardžios duonos lai sutiks išalkęs priešas akmenį! Sukelkim visą kraštą prieš mūsų žudytojus!*¹⁶⁸

IŠVADOS

1. Vienas pagrindinių veiksnių, padėjusių Radviliškyje pasiekti pergalę, buvo tinkama Šiaulių–Radviliškio operacijos pradžia. Bermontininkai buvo praktiškai ką tik patyrę pralaimėjimą Latvijoje prie Rygos, kur lapkričio 11 d. juos sumušė Antantės karo laivyno palaikoma Latvijos kariuomenė. Tai buvo laikotarpis, kai bermontininkų vadovybė ir visa kariuomenė buvo sutrikusi. Bermontininkų karių moralė ir kariška disciplina buvo palaikoma tik mažesnių vienetų vadų dėka, bet vieningos bermontininkų kariuomenės nebeliko. Nebelikus vieningos kariuomenės, nebeliko ir ją vienijusių tikslų. Bermontininkai kovėsi ir gynė užim-

¹⁶⁸ Trimitas, 1920, Nr. 9, p. 23.

tas pozicijas prie Radviliškio, nes paprasčiausiai nebeturėjo kitos išeities, kovėsi jau ne dėl kažkienu diktuojamos politikos įgyvendinimo regione, o dėl elementariausio išgyvenimo. Jie tiesiog privalėjo apginti tiesiausia ir greičiausia atsitraukimo iš Baltijos kraštų į Prūsiją kelią. Kautynėse nedalyvavo bermontininkų turėti šarvuotieji traukiniai, kurie greičiausiai buvo išsiųsti jų kariuomenės atsitraukimui iš Latvijos pridengti.

2. Dar prieš pralaimėjamą latviams prie Rygos aukščiausioji bermontininkų vadovybė visais įmanomais būdais buvo tarpusavyje susikiršinus, susipykusi, ir tai turėjo didelę įtaką žemesniesiems vadams ir karių tarpusavio santykiams. Vokiečių ir rusų vadų ir karių konfliktai buvo tiesiog užprogramuoti nuo pat pradžios bandant sukurti vieningą darinį – bermontininkų kariuomenę. Vokiečiai ir rusai Pirmajame pasauliniame kare buvo skirtingų kariavusių pusių atstovai. Dalis rusų iš viso bermontininkų sudėtyje atsidūrė automatiškai, nes buvo vokiečių belaisviai. Todėl konstruktyvi sąveika tarpusavyje dėl kažkokių aukštesnių geopolitinių tikslų buvo praktiškai neįmanoma. Atvirkščiai – visą bermontininkų egzistavimo laikotarpį tęsėsi vidaus konfliktai. Dėl to kariuomenė buvo nemotyvuota ir morališkai silpna.

3. Apie Radviliškio kautynes buvo sukurta keletas mitų, vienas jų – apie kautynių pradžia, t. y. kad kautynės pradėtos be kariuomenės vadovybės žinios. Apie tai, kad vyriausiasis kariuomenės vadas davė įsakymą pulti bermontininkus, savo atsiminimuose rašo 1-ojo pėstininkų pulko vadas V. Skorupskis. Kad kariuomenės vadovybė Kaune iki smulkmenų žinojo visą kautynių eigą, patvirtina ir fronto vado telegramos, kuriose išdėstyta situacija.

4. Lietuvos kariuomenė pasiekė sunkią pergalę, nors 2-ojo pėstininkų pulko ir jo 1-ojo bataliono vadai padarė daug klaidų. Lietuviai, skirtingai nuo bermontininkų, turėjo tikslą apginti savo šeimas, žemę, savo kraštą. Pažymėtina, kad Šeduvoje dauguma palaidotų 2-ojo pėstininkų pulko karių buvo kilę iš Vilkaviškio krašto. Kariai, kurie puikiai suprato, kad bermontininkai, nors ir toli esantys nuo jų gimtųjų namų, kelia pavojų valstybės egzistencijai, jų šeimoms, todėl buvo pasiryžę priešą sumušti būtent čia, kur jis buvo, prie Radviliškio. Lietuvių kariai, turintys mažai kariavimo patirties, puikiai suvokė saugumo reikšmę ir puoselėjo įskiepytas vertybes.

5. Lietuvos kariuomenės karininkai ir kariai veržėsi į mūšį. Jų jau praktiškai nebuvo įmanoma sulaikyti ir stabdyti, vyko savavališki ber-

montininkų užpuolimai ir pavienės žvalgybos iniciatyvos prieš teritorijoje. Bet kada galėjo būti savavališkai puolama didesnėmis pajėgomis.

6. Lietuvos kariuomenės ir bermontininkų patirti nuostoliai yra neproporcingi – lietuvių gerokai mažesni, kas nepaaiškinama remiantis taktikos meno normomis ir logika, dėl to pergalė prie Radviliškio yra dar įspūdingesnė. Lietuviai, prasčiau ginkluoti ir neturintys daug kariavimo patirties, puolime neteko 27 karių (nukauti), 60 buvo sužeisti, o besiginantys kur kas geriau ginkluoti ir Pirmajame pasauliniame kare dalyvavę bermontininkai – 211 karių (nukauti), 430 buvo sužeisti. Vien tik motyvacijos skirtumu tokį santykį sunku pagrįsti. Vertinant visuose mūšio aprašymuose minimą itin stiprią priešą artilerijos ir kulkosvaidžių ugnį kyla pagrįstų abejonių dėl lietuvių patirtų nuostolių. Neaišku, kokia dalis iš 1919 m. kovose su rusais bolševikais ir bermontininkais žuvusiųjų bendro Lietuvos karių skaičiaus – 530 – yra bermontininkų fronte patirti nuostoliai. Pateiktas nukautų lietuvių, kurių dalis palaidota už Radviliškio rajono ribų, skaičius (27) nesutampa su Radviliškio rajone palaidotų karių, kurių vardinis sąrašas žinomas, skaičiumi (29). Galima daryti prielaidą, kad, siekiant pridengti dėl nekompetencijos nesėkmingą puolimo pradžią, vis dėlto ataskaitose žuvusių lietuvių skaičius galėjo būti sumažintas, o priešininko nuostolių – padidintas. Bermontininkų kapų Šiaulių apskrityje nėra arba jų nerasta. Atsakymų, kiek iš tikrųjų bermontininkai patyrė nuostolių, galima būtų bandyti ieškoti Vokietijos archyvuose.

7. Galima daryti prielaidą, kad Vokietijos konstruktas „bermontininkai“ gimė, kai vokiečiai prarado galimybę dalyvauti kuriant Lietuvos ir Latvijos valstybes.

8. Dėl ypatingų santykių su Vokietija 1917 m. gruodžio 17 d. deklaracija turėjo įtakos, kad susiklostė ypatingi santykiai ir su bermontininkais. Latviai ir lenkai lietuvius laikė provokiškais, o 1919 m. spalio 30 d. lietuvių susitarimą su bermontininkais – tikra išdavyste. Kautynėmis su bermontininkais lietuviai provokiškumą iš dalies paneigė.

9. Tiek lietuvių, tiek latvių pergalės prieš bermontininkus iš dalies padėjo Sovietų Rusijai, kuri, Baltijos valstybėms patyrus nesėkmę, anksčiau ar vėliau būtų turėjusi pati spręsti kaimynystėje bandžusių įsikurti bermontininkų – Vakarų savanorių armijos – baltagvardiečių klausimą. Bermontininkai atvirai deklaravo antibolševikines nuotaikas, tad, jiems tebeegzistuojant pašonėje, Rusijos pilietinio karo pabaiga buvo neįmanoma.



Tik išvijus bermontininkus – Lietuvos kariuomenės 2-ojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono šventė 1919-12-21 Kretingoje. *Kretingos muziejus*

ma. Galima tik spėti, ar Sovietų Rusija šį klausimą būtų sprendusi koali-
ciškai su Baltijos valstybėmis, ar tai būtų buvusi bolševikų pavienė kova
ir kartu revanšas lietuviams ir latviams už skambius pralaimėjimus jiems
Dauguvos fronte.

Pirmasis pasaulinis, arba Didysis, karas baigėsi 1918 m. lapkričio
11 d., taikos sutartis buvo pasirašyta 1919 m. birželio 28 d. Per ketve-
rius metus įgavęs pagreitį, jis buvo sunkiai sustabdomas. Nors oficialiai
buvo nutraukta ugnis ir pasirašyta taikos sutartis, karo veiksmai tebe-
vyko. Nepriklausomybės karas ir kovos su bermontininkais buvo viena
iš Lietuvoje dar nesibaigusio Didžiojo karo formų. Lietuvos kariuomenė
prie Radviliškio sukūrė stebuklą, kurį, tinkamai pasirengus, reikėtų iš-
naudoti puoselėjant ir ugdant Lietuvos gyventojų pilietiškumą, skiepijant
jaunimui vertybes, toliau pasaulio bendruomenės akyse kuriant lietuvių,
tautos, turinčios tikro kovotojo geną, įvaizdį.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Archyviniai dokumentai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA): f. 929, Kariuomenės štabas.

Lietuvos valstybės istorinis archyvas (LVIA): f. 1120, Šeduvos Romos Katalikų bažnyčia, f. 1529, Radviliškio Romos Katalikų bažnyčia.

Atsiminimai

Bermond-avalov P. Im Kampf gegen den Bolschewismus. Hamburg, 1925.

Landsbergis-Žemkalnis V. Iš atminties ekrano. Vilnius, 2009.

Šilietis J. Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir trumpuose jų aprašymuose. Šiauliai, 1999.

Literatūra

Акунов В. Фрайкоры. Повесть о германских добровольцах. Москва, 2004.

Ališauskas K. Lietuvos kariuomenė (istorinė apžvalga), karas su bermontininkais. *Karys*, 1957, lapkritis.

Anušauskas A. Lietuvos žvalgyba 1918–1940. Vilnius, 2014.

Laurinavičius Č. Sovietų Rusija suka link taikos politikos. *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940)*, t. X, I d., Vilnius, 2013.

Baniusevičius A. Lietuvos kariuomenės kautynės su bermontininkais prie Radviliškio. *Karo archyvas*, t. XIII, Vilnius, 1992.

Birontas A. Bermontininkams Lietuvą užpuolus. Kaunas, 1934.

Cyganov J. Rusijos Vakarų savanorių armijos formavimas (1919 m. vasara–ruduo). *Baltfort*, Nr. 1, Ryga, 2007.

Čapenka A. 2-ojo Vakarų savanorių korpuso formavimo istorija ir jo dalyvavimas „Bermontiadoje“ Lietuvos teritorijoje 1919 metais. *Karo archyvas*, t. XXV, Vilnius, 2010.

Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. II, Vilnius, 1986.

Eidintas A. Nepriklausomybės kovos. *Karo archyvas*, t. XIII, Vilnius, 1992.

Gimžauskas E. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui 1915–1919 m. *Karo archyvas*, t. XXV, Vilnius, 2010.

Yčas M. Bermonto dienų atsiminimų žiupsnelis. Mūsų žinynas, Nr. 2, Kaunas, 1921.

Jakobsonas M. Radviliškyje 1918–19 m. *Karo archyvas*, t. IX, Kaunas, 1935.

Jankauskas V. Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose. Vilnius, 2004.

Jokubauskas V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.

Jokubauskas V., Vaičenonis J., Vareikis V., Vitkus H. *Valia priešintis. Paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Kolektyvinė monografija. Sud. H. Vitkus, V. Vareikis. Klaipėda, 2015.

Jurgela R. History of the Lithuanian Nation, Constantine, Cultural Institute. Niujorkas, 1948.

Karo technikos dalių dvidešimtmetis, 1919–1939. Kaunas, 1939.

Laurinavičius Č. Bermontininkai. 1920 m. pradžia. Taika ar karas? *Lietuvos istorija*, t. X, I d. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2014.

Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius, 2004.

Liekis A. Lietuvos šaulių sąjungos istorija. Vilnius, 1992.

Lukšas A. Laisvės istorijos mozaika. Vilnius, 2017.

Miknys R. Mykolas Römeris. Dienoraštis: 1919 m. birželio 21-oji – 1920 m. kovo 15-oji. Vilnius, 2009.

Tamošiūnienė M. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m. Vilnius, 2014.

Niessel'is A. Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų. Kaunas, 1938.

Paoletti C. Vokiečių evakuacija iš Lietuvos 1919 m. Italijos tarp sąjunginės komisijos nario akimis: 1919 m. spalio–gruodis. *Karo archyvas*, t. XXVII, Vilnius, 2013.

Petruitis J. Mūsų žygiai, atsiminimai iš kovų su bolševikais ir bermontininkais. Kaunas, 1935.

Ruseckas P. Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai,

t. 1, 2. Vilnius, 1991.

Ruseckas P. Lietuvos kariuomenė. Kaunas, 1929.

Skorupskis V. Karas už Lietuvos laisvę. Kaunas, 1934.

Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986.

Steponaitis V. Bermontininkai Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, Nr. 1 ir Nr. 2, Kaunas, 1921.

Strelcovas S. A. Lietuvos nepriklausomybės karas 1918–1920 m. *The New York times* puslapiuose. *Karo archyvas*, t. XXXII, Vilnius, 2017.

Surgailis G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011.

Surgailis G. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas. Vilnius, 2014.

Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Generolo atsiminimai. II-III d. Atsakingas redaktorius Surgailis G. Vilnius, 2017.

Tsyganovs J. The Formation of the West Russian Voluntary Army (summer-autumn of 1919), Nr. 1, Baltfort, 2007.

Valūnas P. Dėl Tėvynės. Kaunas, 1938.

Lietuvos karai. Vilnius, 2014.

Zabulionis N. 1-o pėst. pulko 7 kuopos veiksmai prieš bermontininkus. *Karo archyvas*, t. X, Kaunas, 1938.

Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos. Vilnius, 2013.

Įteikta 2018 m. spalio 15 d.

THE LEGENDARY BATTLE OF RADVILIŠKIS

Alvydas TAMOŠIŪNAS
Klaipėda University

The material for this article have been collected for more than a decennial. A huge amount of books, periodicals and documents kept by the Lithuanian Central State Archives was investigated. The study of the battle place in Radviliškis was done too. The collected materials were used for the lectures. In 2018, the topic was addressed during the young researchers' conference dedicated to the centenary of the restoration of the Lithuanian statehood on April 19 at Šiauliai University and the international conference on history dedicated to the centenary of the Lithuanian Armed Forces on February 19 at General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania. The article is based on the discourse from the two lectures analyzing the casualties of the conflicting sides. Even though the fights against the Bermontians were widely investigated by the Lithuanian historiography, the researchers neither deepened their knowledge in the number of casualties given by commanders, nor compared them with the enemies' casualties, nor evaluated the fighting sides' potential in defence and offence. In the case of the Battle of Radviliškis, the classic military proportion *1 in defence against 3 in offence* was simply inapplicable, however, the victory was achieved. The article provides the reasons and main circumstances that helped to defeat the Bermontians. It is noteworthy that the article does not analyze the battle itself, it estimates the overall context, statistics and considerations. A comprehensive analysis of the battle was done by historian Vytautas Lesčius². The Lithuanian Armed Forces made a miracle in Radviliškis by defeating a well-experienced and equipped enemy in the First World War. The heavily-achieved victory boosted the Lithuanian servicemen's motivation, huge spoils of war were moved towards Kaunas and, consequently, now the Lithuanian society has an independent state capable of defending itself and its citizens.

² Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918-1920*. Vilnius, 2004.